

บทที่ 2
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับม้า

ประวัติของม้า

1. ความหมายของม้า

คำว่า "ม้า" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายไว้ว่า "ชื่อสัตว์สี่เท้าชนิดหนึ่ง (Equus caballus) ในวงศ์ Equidae มีกีบหีบ มีแผงคอยาว ใช้เป็นพาหนะขับขีและเทียมรถ" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 629)

2. วิวัฒนาการของม้า

ต้นตระกูลของม้าเป็นสัตว์เล็ก ๆ เรียกว่า Eohippus เมื่อราว 60 ล้านปีมาแล้ว อาศัยอยู่ในทวีปอเมริกา สูงเพียง 10 นิ้ว มีนิ้วเท้า 5 นิ้ว เช่นเดียวกับสัตว์อื่น ๆ ในยุคนั้น และได้วิวัฒนาการมานับล้านปีจนเป็นม้ามีนิ้ว 4 นิ้ว เทียบกับของม้าคือเล็บ นิ้วที่อยู่ในท้องแม่จะมีกระดูกนิ้วเล็ก ๆ แนบติดอยู่กับส่วนที่เป็นกีบ แต่เมื่อคลอดแล้วกระดูกนิ้วเล็ก ๆ นั้นจะหายไป (อุทัย สินธุสาร, 2521 : 3446)

เกี่ยวกับเรื่องนี้ เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวเสริมว่า จากซากโครงกระดูกม้าดึกดำบรรพ์ที่ขุดพบนั้นปรากฏว่า ต้นหน้ามี 5 นิ้ว และต้นหลังมี 4 นิ้ว ทุกวันนี้ม้าจึงกลายเป็นสัตว์ 4 ต้นที่มีกีบไป ความจริงกีบของมันตั้งแต่เดิมก็คือนิ้วต้นอันกลางนั่นเอง สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็สันนิษฐานได้ว่า เมื่อหลายล้านปีมาแล้วนั้น แผ่นดินที่ม้าอาศัยยังเป็นที่ลุ่มและอ่อนตัวอยู่ ฉะนั้นมันจึงจำเป็นต้องมีตีนดังกล่าวเพื่อใช้กางออกทานน้ำหนักตัวของมันไว้มิให้จมลงไปในดิน แต่เมื่อแผ่นดินแข็งดีแล้ว ม้าก็ค่อยวิวัฒนาการตามไป ตีนที่เคยกางออกก็เกะกะไม่สะดวกในการวิ่ง ตีนของมันก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติให้เหมาะสมแก่การวิ่ง จากนิ้ว 2 นิ้วข้างนอกก็ค่อย ๆ หดสั้นเข้าทีละน้อย ๆ เล็กลงทุกทีจนหดหายไปเอง แล้วถัดมานิ้วอีก 2 นิ้วก็ค่อยหดหายไปโดยทำนองเดียวกัน เมื่อมันแพร่หลายมาถึงประเทศอังกฤษในครั้งแรก สันนิษฐานตามโครงกระดูกที่ขุดได้ ต้นหน้าของมันยังเป็นนิ้วอยู่ถึง 3 นิ้วทั้ง 2 ต้น

ในครั้งนั้นประเทศอังกฤษไม่มีมนุษย์อาศัยอยู่ มีาเป็นสัตว์ที่ได้เข้ามาอาศัยปกครองอยู่ก่อน ทั้งตัวเกาะยังคงเป็นแผ่นดินเดียวกันกับทวีปยุโรป ยังไม่ได้แยกขาดออกจากกัน ทางตอนใต้ของแผ่นดินแถบนี้ พวกมีาได้ท่องเที่ยวไปจนมีรูปร่างใหญ่โตขึ้นทุกที วันเดือนปียิ่งล่วงไปอากาศต่าง ๆ ที่มีาเคยชินมาแล้วในครั้งโบราณก็พลอยสูญไปจนไม่เหลือเลย ฉะนั้นพวกมันจึงต้องเปลี่ยนความรู้สึกและร่างกายเสียใหม่ให้เหมาะสมแก่ภูมิประเทศ นิ้ว 3 นิ้วที่เหลืออยู่นั้นก็ค่อยหดหายไปทีละน้อย ๆ จนเหลือแต่นิ้วกลางนิ้วเดียว นิ้วกลางอันนี้ค่อย ๆ เปลี่ยนรูปไปจนกลายเป็นปุ่มเหนียวและแข็งคล้ายเขาสัตว์ที่เราเรียกกันว่า "กีบ" อยู่ทุกวันนี้ (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 102-104)

3. การจำแนกประเภทและพันธุ์มีา

อุทัย สินธุสาร ได้กล่าวว่า แหล่งแรกที่มีมารูปร่างอย่างทุกวันนี้คือแอฟริกา แล้วกระจายไปทางยุโรปจนถึงเอเชียเหนือ และได้จำแนกมีาในปัจจุบันตามถิ่นที่อยู่ออกเป็น 4 พวก ดังนี้

- 1) มีามองโกเลีย
- 2) มีายุโรปใต้
- 3) มีายุโรป
- 4) มีายุโรปเหนือ

และมีา 4 พวกนี้สามารถจำแนกได้ 9 พันธุ์ ดังนี้

- 1) มีาพันธุ์ไคลเคสเคล
- 2) มีาพันธุ์เยอรมันใช้เทียมรถ
- 3) มีาพันธุ์เบลเยียม
- 4) มีาอานอเมริกกันตอน
- 5) มีาพันธุ์อเมริกัน
- 6) มีาพันธุ์คิลฟแลนด์เบย์
- 7) มีาพันธุ์ซีฟโฟค
- 8) มีาพันธุ์อาหรับ
- 9) มีาพันธุ์ซีริง

(อุทัย สินธุสาร, 2521 : 3446)

ส่วน บุญส่ง เลชะกุล ได้กล่าวว่า มีป่าเก่าแก่ที่ยังมีพันธุ์ไม้บ้าน และป่าเหลืออยู่ในปัจจุบันนี้ เดิมเป็นป่าอาศัยอยู่บริเวณทุ่งหญ้าทางทิศเหนือและ ทิศใต้ของภูเขาอัลไตในใจกลางทวีปเอเชีย ส่วนใหญ่อยู่ในมองโกเลียตอนใน และ แถวมณฑลซินเกียง เป็นไม้ที่ลำต้นม่อคือ สูงราว 1.2-1.4 เมตร หนักราว 350 กิโลกรัม มีป่าพันธุ์นี้มาเลี้ยงไว้และใช้งานราว 5,000 ปีมาแล้ว นอกจาก มีป่าเดิมจะพบในตอนกลางของทวีปเอเชียแล้ว ยังมีป่าอีก 2 ชนิดย่อย คือ มีป่า ทุ่งราบ plain Tarpan (*E.C. gmelini*) และป่าดง Forest Tapan (*E.C. sylvaticus*) อาศัยอยู่ทางทิศใต้ของประเทศรัสเซีย ใกล้เคียง ๆ กับทะเลดำ ไปจนถึงประเทศโปแลนด์ในทุ่งหญ่ก่อนศตวรรษที่ 19 แต่ถูกล่าจนสูญพันธุ์ไปราว 200 ปีมาแล้ว อย่างไรก็ตามถึงแม้ป่าเหล่านี้จะสูญพันธุ์ไป แต่สายเลือดที่ค้นพยายาม ผสมพันธุ์และขยายพันธุ์ต่อมายังมีอยู่ สายเลือดของมีป่าเหล่านี้ต่อมากกระจายไปทาง อิหร่าน เอเชียไมเนอร์ เป็นต้น (บุญส่ง เลชะกุล, 2533 : 5)

4. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับม้า

ม้านับเป็นสัตว์ป่าที่ใกล้ชิดกับมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ กล่าวคือ แม้สัญชาตญาณของม้าจะคงความดุร้าย แต่มนุษย์ก็ใช้ความสามารถอันเหนือกว่า เปลี่ยนแปลงม้าป่าเหล่านั้นให้กลายมาเป็นม้าบ้านได้ไม่ยากนัก ม้าจึงมีความผูกพัน กับมนุษย์มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นทางการรบ การส่งสาร ไปจนกระทั่งการใช้งานในแง่ เกษตรกรรม และกลายเป็นพาหนะอีกอย่างหนึ่งด้วย (จิรภัทร อังศุมาลี, 2531 : 51) และ ลอ อ คัมไพโรจน์ ได้กล่าวไว้ว่า ม้าเปรียบเสมือนสหายหรือเพื่อนร่วมงาน ของมนุษย์มาแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกและหินสลักต่าง ๆ นับ ประมาณได้ 3,000 ปีก่อนคริสตกาล ชาวฮิตไตต์ในแคว้นเอเชียไมเนอร์เป็น สตรีพวกแรกที่ได้เริ่มขี่ม้ามาตั้งแต่ 1,800 ปีก่อนคริสตกาล อีก 300 ปีต่อมา ชาว ฟิน เมืองไบซีเนียนจึงได้เริ่มใช้ม้าเทียมรถขึ้น และในเวลาใกล้เคียง ๆ กันนั้นก็ได้มีการ แข่งรถเทียมม้าคู่ (Chariots) เกิดขึ้นในงานแสดงกีฬาโอลิมปิก และในปีเดียวกัน นี้เอง พระเจ้าโซโลมอนได้ทรงสั่งรถม้า (Chariots) มาจากประเทศอียิปต์ถึง 60,000 คัน พร้อมทั้งม้าเทียมสำหรับใช้ในกองทัพอีก 12,000 ตัว เมื่อ 280 ปี

ก่อนคริสต์ศักราช ได้มีกองทัพทหารม้าอันเข้มแข็งขึ้นในกองทัพโรมันในสมัยนั้น ปรากฏว่าม้าเป็นสัตว์ที่ได้รับความนิยมรักใคร่สูง นอกจากนี้ยังมีการบูชาอันศักดิ์สิทธิ์ เพื่อถวายแด่พระเจ้าบนสวรรค์อยู่เนืองนิตย์ ใน 30 ปีต่อมา ก็มีการใช้เกือกม้ากับม้าที่ใช้ในสงครามและนิยมใช้มาจนทุกวันนี้ ในยุคนั้นปรากฏว่าแม้กระทั่งเงินเหรียญเงินตราก็มีภาพม้าอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังมีนักฝึกขี่ม้าอาชีพและหมอม้าปรากฏขึ้นด้วยเป็นจำนวนมาก ทางทวีปเอเชีย พระเจ้าอโศกมหาราช จักรพรรดิราชแห่งประเทศอินเดีย ผู้ทรงเป็นพุทธศาสนิกชนอันเข้มแข็ง ได้ทรงประดิษฐ์ฐานโรงพยาบาลสัตว์ขึ้นเป็นแห่งแรกของโลก ทั้งได้ทรงบริจาคตระราชทรัพย์เป็นจำนวนมากในการรักษาพยาบาลม้าด้วย ต่อมาประมาณ 55 ปีก่อนคริสต์ศักราช Julius Caesar ได้ทรงกรีธาทัพซึ่งมีกองทัพม้าอันมหึมาและศิโยมร่วมอยู่ด้วย เข้าสู่รบกับประเทศอังกฤษ แต่ต้องพ่ายแพ้กลับไปเพราะกองทัพม้าของอังกฤษในเวลานั้นมีฝีมือเข้มแข็งกว่ามาก ฉะนั้นเมื่อเสด็จกรีธาทัพกลับไปจึงได้ทรงนำม้าอังกฤษกลับไปด้วย เพื่อใช้ผสมกับพันธุ์อิตาลีและสเปน

ในสมัยต้นคริสต์ศักราช ได้มีผู้เริ่มใช้บังเหียน อานและเกือกม้าอันถูกต้อง เมื่อปี ค.ศ. 400 พระมหากษัตริย์แห่งโรมันพระองค์หนึ่งได้ส่งม้า Cappadocian 200 ตัวไปถวายเพื่อเป็นของขวัญอันมีค่ายิ่งแก่เจ้าชายอาหรับผู้ทรงอำนาจ ชาวอาหรับจึงได้เริ่มนิยมเลี้ยงและผสมพันธุ์ม้าอันถูกต้องตามหลักวิทยาการสืบมา ประมาณปี ค.ศ. 1700 ปรากฏว่าได้มีผู้พบภาพแสดงรอยเทียมม้าสูงประมาณ 5 ฟุต 4 นิ้ว มีขนแผงคอและขนหางตกเป็นเปียอันงามพร้อมทั้งอาน บังเหียน และผ้าบุหลัง โกลนเหล็ก สายโกลน เชือกครบบริบูรณ์ในพิพิธภัณฑ์พระเจ้าจักรพรรดิแห่งประเทศจีนพระองค์หนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในประเทศจีนก็นิยมม้ามาเป็นเวลานานด้วยเหมือนกัน

ในศตวรรษที่ 9 การแข่งม้าได้เริ่มเป็นที่นิยมชมชอบกันมากในประเทศฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของอัลเฟร็ดมหาราช ได้มีการผสมพันธุ์ม้าตระกูลต่าง ๆ เช่น ม้าแข่งอังกฤษผสมกับม้าแข่งของเยอรมัน และในสมัยต่อมาก็ได้ส่งเสริมการเลี้ยงม้ากันทั่วไป ประเทศอังกฤษก็ได้ส่งม้ามาจากประเทศสเปนอีกเป็นจำนวนมาก

ในสมัยต่อ ๆ มาก็ได้ปรากฏตามประวัติศาสตร์ว่าพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษแทบทุกรัชกาลทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การผสมและเพาะพันธุ์ม้า ใน ค.ศ. 1377-1399 ตลอดรัชสมัยของพระเจ้าริชาร์ดที่ 2 พระองค์ทรงมีม้าตัวหนึ่งชื่อ Roan Barbary ซึ่งโปรดมากเกือบจะเท่าพระราชบุตรของพระองค์เอง ดังปรากฏในบทละครของเชกสเปียร์เรื่องพระเจ้าริชาร์ดที่ 2 นอกจากนี้ยังให้มีกฎเกณฑ์และระเบียบในการแข่งม้าอันถูกต้องเกิดขึ้นในรัชกาลนี้ด้วย

ต่อมาในปี ค.ศ. 1511 ได้มีการแข่งม้าครั้งใหญ่เพื่อชิงรางวัลกระดิ่งเงิน ราคา 111 ชิลลิงค์ ที่เมือง Chester และยังมี การแข่งม้าครั้งใหญ่ ๆ อีกหลายครั้งตามเมืองต่าง ๆ ในประเทศอังกฤษ พระเจ้าเจมส์ที่ 1 ผู้ทรงครองราชย์ในสมัย ค.ศ. 1603-1625 ได้ทรงสร้างสนามม้าอันมโหฬารเป็นที่นิยมกันมาจนถึงทุกวันนี้ที่ Newmarket และยังมีให้ทรงตั้งกติกากองการแข่งม้าอย่างรัดกุมขึ้นอีกด้วย

ในสมัยที่จักรภพอังกฤษต้องตกไปอยู่ใต้อำนาจของโอลิเวอร์และริชาร์ด ครอมเวลล์ นับแต่ปี ค.ศ. 1649-1660 ซึ่งนานถึง 11 ปีเต็ม การแข่งม้าให้ทรุดโทรมลงอย่างรวดเร็ว เพราะถึงแม้ครอมเวลล์จะเป็นผู้บัญชาการกองพันทหารม้าด้วยตนเอง และได้สนับสนุนการผสมม้าทหารเพียงใดก็ตาม เขาก็ได้สั่งห้ามการแข่งม้าและการล่าสัตว์เสียอย่างเด็ดขาด แต่เป็นกรณีที่ต่อมาพระเจ้าชาลส์ที่ 2 ทรงได้ราชสมบัติกลับคืนมา การแข่งม้าจึงได้ถูกฟื้นฟูขึ้นอย่างคึกคักวาระหนึ่ง พระองค์ได้ทรงสั่งซื้อม้าที่มีชื่อเสียงไปยังประเทศอังกฤษสามตัวคือ Byerly Turk, Darley Arabian และ Godolphin Arabian ซึ่งนับได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของม้าแข่งอังกฤษแท้ ๆ พันธุ์ของม้า 3 ตัวนี้ได้ชนะในการวิ่งแข่งตามเมืองต่าง ๆ จนมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วโลก ด้วยเหตุนี้การผสมพันธุ์ม้าและการแข่งม้าจึงได้เจริญขึ้นอย่างไพศาลจนชาวโลกได้เล็งเห็นคุณค่าของม้าและพากันสนใจพร้อมตั้งเริ่มบำรุงพันธุ์ม้าให้ดียิ่งขึ้นดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้

สำหรับประเทศไทยเรา ตามที่ปรากฏในพงศาวดารทราบกันว่าคนไทยก็เป็นชนชาติที่นิยมรักม้าชาติหนึ่งเหมือนกัน ในการสงครามแทบทุกครั้งเราได้ใช้

ทหารม้าเป็นกำลังสำคัญเสมอมา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองพันทหารม้าชั้นกองหนึ่ง และต่อมาในสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีกองพันทหารม้าเพิ่มขึ้นอีกมาก โดยแบ่งเป็นกรมทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ กรมทหารม้าที่ 2, ที่ 5, ที่ 7 และที่ 10 รวม 5 กรมด้วยกัน ในปี พ.ศ. 2459 พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสนามแข่งขันม้าชั้นที่ตำบลนางเลิ้ง จังหวัดพระนคร และพระราชทานนามสนามแข่งขันตั้งอยู่ ณ ที่นั้นว่า "ราชตฤณมัยสมาคมแห่งประเทศไทย" มาจนทุกวันนี้ (ลออ คัมไพโรจน์, ม.ป.ป. : 1-5)

รูปร่างลักษณะของม้า

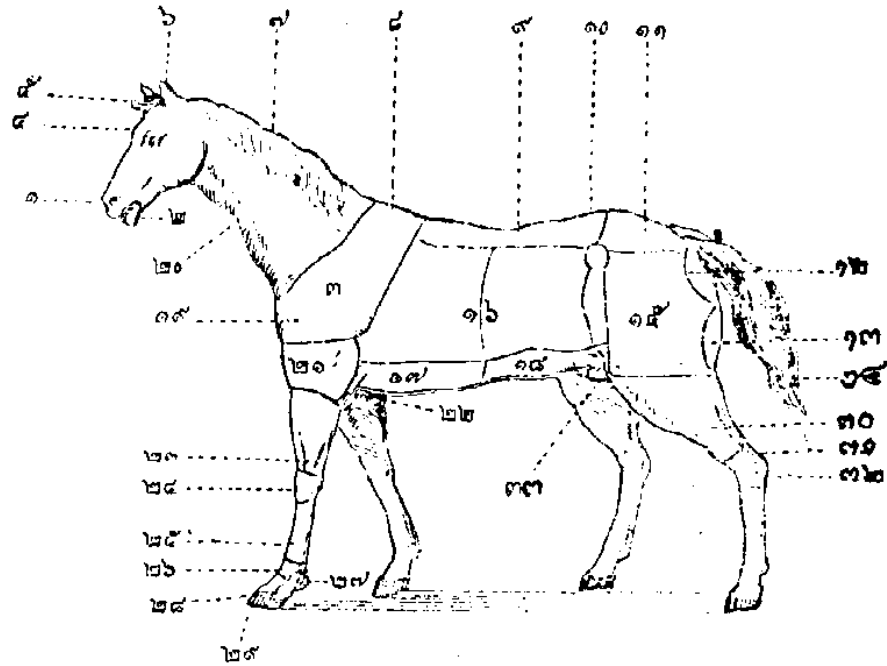
ม้าเป็นสัตว์ที่มีกล้ามเนื้อและสรีระสวยงามมาก โดยเฉพาะเมื่อขยับมันวิ่ง เราจะเห็นกล้ามเนื้อที่ปูดโปนออกมาตามจังหวะการก้าวอย่างได้อย่างชัดเจน ขนบนแผงคอก็พลิ้วไหวสะบัด โบหน้าพุ่งไปข้างหน้าเขิดเล็กน้อยอย่างท้าทาย ดวงอาจฝังผายดวงามยิ่งนัก ดังที่ ปาโบล ปิกัสโซ ศิลปินผู้ยิ่งใหญ่ชาวสเปนได้กล่าวไว้ว่า "พระเจ้าเป็นเพียงศิลปินพื้น ๆ เท่านั้นเอง พระองค์ทรงสร้างยีราฟ ช้าง แล้วก็แมว แต่แล้วก็ไม่มีสไตล์ของตัวเอง ต้องลองพยายามสร้างขึ้นใหม่อยู่เรื่อย ๆ จะมีก็เพียงม้าเท่านั้นที่เห็นจะดีที่สุดสำหรับการสร้างของพระองค์ในแง่ศิลปะ" (จิรภัทร อังศุมาลี, 2531 :51)

ม้าป่าที่เราจับได้จากดงต่าง ๆ ในทวีปเอเชียทุกวันนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับชิ้นโครงกระดูกของมันเมื่อครั้งมนุษย์เราอาศัยกันอยู่ตามลำห้วย ตามหุบเขาเหล่านั้นแล้ว ทำให้คาดคะเนรูปร่างของมันได้ว่าไม่แปลกอะไรไปกว่าม้าป่าที่เห็นอยู่ในสวนสัตว์อังกฤษทุกวันนี้เลย ม้าในสมัยโบราณมีหัวใหญ่ คอโตลำ หางตกคล้ายกับลา หางจุกอยู่ในง่ามกันทั้งสองข้าง ขนยาวเป็นพวงแต่ห่างจากโคนหางไปมากจนกระทั่งถึงปลายหาง ส่วนม้าในปัจจุบันนี้มีพวงหางขนหางขึ้นมาสูง หางโต้งออกจากตัวไม่จุกอยู่ในง่ามกัน ขนหางงอกจากโคนหางถึงปลายหาง หัวเล็กและงามได้ส่วนดีกว่า คอยาว

ระหง ข้อที่นเหยียดงอเข้าออกได้คล่อง อีกทั้งฉลาดกว่า ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้
คงจะเกิดขึ้นตั้งแต่มันเริ่มเข้ามาปะปนกับมนุษย์ เพราะมนุษย์รู้จักทะนุบำรุงพันธุ์ให้
งดงามและเหมาะสมกับการใช้งานนั่นเอง (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 99-101)

ม้ามีหน้ายาว สมองเล็กเมื่อเทียบกับส่วนหัวทั้งหมด หูตั้งชัน ตาโปน จมูก
ขยายได้กว้าง ริมฝีปากหนา มีฟัน 40 ซี่ เป็นฟันตัด 12 ซี่ ฟันกรามหน้า 12 ซี่
ฟันกราม 12 ซี่ และฟันเขี้ยว 4 ซี่ ฟันตัดและเขี้ยวแยกห่างจากกรามเป็นเหงือก
ว่างอยู่ตรงกลาง ใช้เป็นที่วางเหล็กขวางปาก เพื่อต่อกับบังเหียนบังคับม้า ม้าเดิน
หรือวิ่งด้วยน้ำหนักอยู่ที่นิ้วเท้าซึ่งมีเพียงนิ้วเดียว แต่มีกีบแข็งเป็นเล็บ กีบหน้ากว้าง
กว่ากีบหลัง ม้ามีหางยาวเป็นพวงกว่าลาหรือส่อ โครงกระดูกของม้าแสดงให้เห็นถึง
ความอ่อนแอ ข้าม้าเล็กผอม กระดูกก็เปราะ หากม้าช้ำหักก็ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้
ปกติม้าจะมีอายุราว 25 ปี ม้าต้องมีการเลี้ยงดูอย่างดีพอ ให้อาหารที่ถูกส่วน มีการ
ออกกำลังกายที่เหมาะสม ต้องมีการแปรงขนให้ทุกวัน ม้ามีระบบการหายใจที่ไวต่อความ
รู้สึกร้อน คนเลี้ยงจะต้องระวังมิให้ม้าเป็นหวัด มิฉะนั้นมันจะเป็นเผลอควมและตายได้ง่าย
โดยปกติม้าจะเดินได้ราวนาทีละ 90 หลา วิ่งเหยาะ ๆ ได้ราวนาทีละ 220 หลา
และควบได้ราวชั่วโมงละ 40 ไมล์ (บุญส่ง เลชะกุล, 2533 : 3447-3448)

ACC. No. 086185
DATE RECEIVED 19 ส.ค. 2536
CALL No.

ภาพที่ 1 รูปลักษณะของม้า จากหนังสือเรื่องม้า ของ ลอว์ คัมไพโรจน์, หน้า 7.

1. จมูก	2. คาง	3. ไหล่และสับก
4. หน้าผาก	5. ผมหงอก	6. ทู
7. ขนคอ	8. ตะโหงก	9. หลัง
10. เอว	11. กระโפงกั้น	12. สวาม
13. ก้นหรือตะโพก	14. หาง	15. ต้นขาหลัง
16. ซี่โครง	17. หน้าอก	18. ท้อง
19. หัวไหล่	20. ร่องคอ, ช่องเส้นเลือดดำเคา	
21. ต้นขาหน้า	22. ข้อศอก	23. ปลายแขน
24. ข้อเข้าขาหน้า	25. หน้าแข้งหน้า	26. ข้อขาหน้า
27. ข้อศอก	28. ไรเกือกขาหน้า	29. กีบหน้า
30. ขาหลัง	31. เอ็นร้อยหวาย	32. ข้อเข้าหลัง
33. เครื่องสืบพันธุ์ผู้		

การเลี้ยง การขี้ และ การสังเวยม้า

1. การเลี้ยงม้า

มนุษย์เรารู้ว่าเป็นนายของบรรดาสัตว์ทั้งหลายในโลก มนุษย์รู้จักสุนัขมาก่อน จากนั้นจึงรู้ว่าม้าก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีความรัก ความกตัญญูต่อเจ้าของ หรือผู้เลี้ยงชนิดหนึ่งเหมือนกัน ฉะนั้นมนุษย์จึงนิยมจับม้าป่ามาเลี้ยงและฝึกเพื่อใช้งานต่าง ๆ นับเป็นเวลาหลายล้านปีมาแล้ว (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 101-102)

ทุกวันนี้ถึงแม้ว่าม้าจะมีความสำคัญน้อยลงไปบ้าง เพราะมนุษย์สามารถผลิตเครื่องยนตร์กลไกต่าง ๆ ซึ่งมีสมรรถนะเหนือกว่าการใช้ม้า แต่การเลี้ยงม้าก็ยังคงมีความจำเป็นสำหรับคนบางกลุ่ม เช่น กลุ่มเลี้ยงม้าแข่ง กลุ่มเลี้ยงม้าเพื่อใช้เป็นยานพาหนะ และทำงานเกษตรกรรม เป็นต้น

การเลี้ยงม้าโดยทั่วไปนั้น มักจะเลี้ยงไปตามธรรมชาติคือ ปล่อยให้มันหาหญ้ากินเองตามทุ่งกว้างตั้งแต่เริ่มหย่านม คืออายุประมาณหกเดือนครึ่ง ตอนเย็นก็ตอนมันเข้าคอกหรือโรงม้า ในฤดูฝนถ้าฝนตกควรให้ม้ากินหญ้าที่วางไว้ในโรงม้า ถ้าฝนไม่ตกตอนเย็นก็ควรให้มันนอนที่กลางแจ้งบ้าง ถ้าต้องการให้ม้ามีกำลังขามากยิ่งขึ้น ทุกเช้าเย็นผู้เลี้ยงก็ควรจูงม้าให้เดินในน้ำที่ลึกประมาณอกม้าประมาณ 20-30 นาที จากนั้นจึงทำการชำระล้างร่างกายของมันให้สะอาด เอาผ้าเช็ดตัวเช็ดเท้าให้แห้งแล้วจึงให้กินหญ้ากินน้ำ ถ้าเดือน 4 เดือน 5 ร้อนจัดก็ควรอาบน้ำให้มันในตอนเที่ยง เดือน 6-8 ถ้าฝนตกหนัก 3-4 วัน จึงอาบน้ำให้ครั้งหนึ่งก็ได้ ในเดือน 9-12 ถ้าเอาม้าลงอาบน้ำก็ควรขัดสีให้ถูกแค่เพียงอก อย่าให้หางมันถูกน้ำจะแห้งช้า ทำให้ม้าเย็นและเป็นหวัดได้ง่าย (กรมศิลปากร, 2508 : 9-10)

2. การขี้ม้า

มนุษย์สามารถจับม้าฝึกขี้ได้มาแต่โบราณกาล "ชาติที่ฝึกม้าให้ขี่เองมาแต่เดิมนั้นคงเป็นชาวคาค ชาวเตอร์โกมาน และชาวมองโกลเสีย.. แต่ชนชาติที่ขี่ม้าเก่งที่สุดน่าจะเป็นชาวอินเดียแดง" (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 95-99) ในสมัยโบราณนั้นถือว่าการขี่ม้าเป็นวิชาที่ต้องเรียนกันเป็นพิเศษ ต้องฝึกให้เข้าของ

โดยเฉพาะผู้ที่เกิดในวรรณกษัตริย์จึงจำเป็นต้องศึกษาวิชาขี่ม้าและยิงธนูให้เชี่ยวชาญ เพราะวิชาทั้งสองนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้อยู่ในสกุลนักรบ "ตามโบราณราชประเพณีของไทยเรานั้น ผู้ที่จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองประเทศต่อไปก็ต้องทรงศึกษาวิชาหลายอย่าง และวิชาที่ควรทรงศึกษาด้วยก็คือ วิชาคชกรรมและอัศวกรรม พระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงศึกษาวิชาสำคัญทั้งสองนี้เป็นพระองค์สุดท้ายก็คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิพุธ โสภางค์, 2508 : 42)

ถึงแม้ว่าการขี่ม้าจะมีความสำคัญมาแต่โบราณกาลแล้วก็ตาม แต่ตำราที่เกี่ยวกับการขี่ม้าที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่ตกทอดมาถึงยุคปัจจุบันนี้ก็มีอยู่น้อยมากทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะคนในสมัยโบราณนั้นนิยมการสั่งสอนลูกหลานด้วยวิธีการบอกเล่า ท่องจำ และให้ปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน อีกทั้งในปัจจุบันนี้ม้ามีความจำเป็นน้อยลง เพราะมีพาหนะชนิดอื่นที่ทันสมัยกว่าเข้ามาแทนที่ก็เป็นได้

ในตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง ได้กล่าวถึงการขี่ม้าไว้ว่า ถ้าบุคคลใดจะเรียนการขี่ม้านั้น ขั้นแรกจะต้องเรียนรู้การจับสายถือและเลือกที่นั่งขี่ให้เหมาะ กล่าวคือ สายถือนั้นให้ถ้อยกับหมอนทั้งสองมือตรง ๆ อย่าให้หย่อนหรือตึงเกินไป เพราะถ้าหย่อนเกินไปสายถือจะพัฒนาไป ม้าจะกลัวมือ วิ่งเร็วและล้มลงได้ ถ้าตึงมากนักม้าจะกลัวใจ หากจะให้ม้าไปทางขวาก็ให้ย้ายที่นั่งและคันขาไปทางซ้าย ถ้าให้ม้าไปทางซ้ายก็ให้ย้ายที่นั่งและคันขาไปทางขวา เมื่อขึ้นม้าให้บิดคันขาและเข้าเข้าหาหัวหมอน เอาปลายตีนออกอย่าให้ถูกข้างตัวม้า ถ้าต้องการให้มันวิ่งก็ให้ย้ายตัวมาทางเบื้องหลัง ถ้าต้องการให้มันวิ่งช้าลงก็ให้นั่งตรง ๆ ขยับสายถือข้างละที โดยถือสายถืออย่ายกให้พ้นหัวหมอน ถ้าหากม้าตัวนั้นพยศ วิธีแก้ก็คือ ให้ผู้ขี่ย้ายที่นั่งเสียอย่าให้มันจำที่นั่งได้ และเมื่อจะขี่ม้านั้นผู้ขี่จะต้องตรวจสอบดูสิ่งสำคัญ 6 อย่าง คือ บึงเหียน รัตอก สายถือ ง่องหรือสายง่อง อาน บิคาน มีข้อควรจำและพึงปฏิบัติอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) ขณะขี่ปลายเท้าอย่าให้พ้นจากไกลน
- 2) ควรจับสายถือให้ตรงหัวหมอน
- 3) ขณะขี่สายตาควรมองไปข้างหน้าให้ไกลพอสมควร

ผู้ใดเรียนขี่ม้า ถ้าจะให้ม้าวิ่งดี จะต้องผูกม้าให้อานคร่อมไหล่ จากนั้นเมื่อขึ้นขี่ก็ให้แข็งหัวแม่เท้าทั้งสองข้าง พร้อมทั้งบิดตัวมาทางซ้าย 3 นิ้ว จากนั้นจึงนั่งกลางม้าถอยมาข้างท้าย 1 ฝ่ามือ หนีบเข้า หย่อนแข็ง และคลายของทางหัวข้างละ 1 ฝ่ามือ ให้แข็งตัวและเอาสันเท้ากระทบคอหัว ม้านั้นก็วิ่งยิ่งกว่าที่ตัวแล้ว

ถ้าจะแก้ม้าพยศโผนทะยาน ให้เอาเชือกบังเหียนหนัก 1 ชั่ง ผูกอานให้คร่อมไหล่ ผูกเชือกพร่างกับสายกระวินแล้วมาผูกกับพานอกทั้ง 2 ข้าง เมื่อม้าทะยานขึ้นก็ให้เอามือขวาอุดสายถ้อยออกไว้กึ่งกลางขยับลงกับสายง่องให้แข็ง เมื่อขึ้นม้านั้นอย่าให้สายถ้อยถึง ม้าก็จะทะยานมิได้

ถ้าจะแก้ม้าพยศโผนนอนลง ให้ใส่ยางเหล็กกะดักผูกกับสายง่อง ม้าก็จะนอนลงมิได้

ถ้าจะแก้ม้าพยศวิ่งมิตรงทาง ให้ใส่บังทั้งสองข้าง จับสายถ้อยให้ตรง ผูกอานคร่อมไหล่ นั่งถอยหลังมาข้างหลังเล็กน้อย รัตง่องทั้งสองผูกครึ่งไว้สองข้าง ครั้นเมื่อชักสายถ้อยไม้ที่ผูกผูกปากม้า ม้านั้นก็วิ่งตรงทาง

ถ้าจะแก้ม้าพยศวิ่งเวียนไป ให้ใส่บังเหียนบังแต่พอเจ็บเล็กน้อย ถ้าเวียนไปข้างซ้ายให้ชักสายถ้อยข้างขวา ถ้าเวียนไปทางขวา ให้ชักสายถ้อยข้างซ้าย ถ้ามีพังให้ใส่ไม้ค้ำทั้ง 2 ข้าง ม้านั้นเวียนไปมิได้

ถ้าจะแก้ม้าพยศจรีตวิ่งขวางตัวไปข้างใด ให้ใส่บังข้างนั้น ถ้อยสายถ้อยข้างซ้ายให้ตั้ง ให้กดคติมแปรงและคลายสายง่องเล็กน้อย มือขวาถือแสก่อน ถ้าม้าขวางไปข้างไหน ก็ให้จับแสกระหวัดเพียงหูข้างนั้น ม้าก็จะขวางตัวมิได้เลย

ถ้าจะแก้ม้าพยศถอยหลัง ให้ใส่บังเหียนเกลี้ยงไว้ สายถ้อยเพียงคันทแปรงให้คลายสายถ้อย มือขวาถือแสก่อนยาวประมาณ 2 ศอก 1 คืบ 3 นิ้ว ปลายแสให้ใส่ตะกั่ว ถ้าม้าถอยหลังให้เอาแสตีให้ถูกราวท้องตรงปลายสังข์ ม้าตัวนั้นก็จะมีกลัวถอยหลัง (กรมศิลปากร, 2508 : 14-19)

จากข้อความดังกล่าว เราจะพบว่าเป็นเพียงความรู้เบื้องต้นสำหรับการขี้นไม้และวิธีการแก้ม้าพศเท่านั้น ส่วนผู้ใดต้องการขี้นไม้ให้เป็นหรือชำนาญท่านก็ต้องศึกษาทฤษฎีหรือวิธีการขี้นไม้ขั้นสูงขึ้นไป พร้อมกับการฝึกหัดขี้นอย่างเอาจริงเอาจังต่อไป

3. การสังเกตอายุม้า

โดยปกติม้าจะมีอายุประมาณ 25 ปี แต่จะมีม้าบางตัวเท่านั้นที่มีอายุ 31-32 ปี (อุทัย สินธุสาร, 2521 : 3448) และอายุม้าที่กำหนดไว้แค่ 32 ปี (กรมศิลปากร, 2508 : 8)

คนในสมัยโบราณนั้นมีวิธีการสังเกตอายุม้าด้วยการดูลักษณะฟันและพฤติกรรมของม้าประกอบกัน ดังปรากฏในตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง ซึ่งกรมศิลปากรได้เก็บรวบรวมไว้ ดังตารางต่อไปนี้

การสังเกตอายุม้า

1 ปี ฟันหัก 6 เส้น	2 ปี ฟันหล่นกลาง 2 เส้น	3 ปี ฟันออกกลาง 6 เส้น	4 ปี ฟัน 2 ซ้าง คลอนหล่น 2 เส้น
5 ปี ฟันงอก 4 เส้น เขี้ยวจึง งอก	6 ปี ฟันข้างหล่น 2 เขี้ยว จึงหัน	7 ปี หันกับเขี้ยว	8 ปี ฟันกลาง 2 เส้น เหลือง สน้อย
9 ปี เहां ทั้ง 6 เส้น	10 ปี ฟันเหลือง 4 เส้น 2 เส้น เหลืองสน้อย	11 ปี ฟันเหลือง ทั้ง 6 เส้น	12 ปี ฟันเส้น กลางขาวสน้อย
13 ปี ฟันเส้นกลาง ขาว 2 เส้น	14 ปี ฟันขาว 4 เส้น 2 เส้นงอก ขาวสน้อย	15 ปี ฟันขาว ทั้ง 6 เส้น	16 ปี ฟันกลาง 2 เส้นหม่น

17 ปี พันกลาง 2 เส้น หม่น สน้อย	18 ปี 2 เส้นหม่น 2 เส้นขอดหม่น สน้อย	19 ปี พันหม่น ทั้ง 6 เส้น	20 ปี ทั้ง 6 เส้น ทาลายมิได้
21 ปี พันนั้น บมิรู้จักเลย	22 ปี พันมันเหียน ลงสน้อย	23 ปี พันมันกิน หญาคลายสน้อย	24 ปี พันมันกิน หญาคลายลง
25 ปี พันค้อย ร่อยไป	26 ปี พันกลางหล่น 2 เส้น	27 ปี พันหล่น 4 เส้น	28 ปี พันหล่นทั้ง 6 เส้น
29 ปี กินหญา มิสู้ได้	30 ปี เลือกตัว จึงจะมี	31 ปี ร้อยตัว พันตัวจึงจะมี	32 ปี กำหนดอายุ ม้าแต่เท่านั้น

อันนี้ดูอายุให้รู้หนุ่มหรือแก่ มิว่าตัวโตพันสี่เส้นม้าตัวนั้นแพ้ เจ้าขี่ไป
ศึกเสียตัวมีดี ผิพันเก้าเส้น ม้านั้นจัญไรแพ้ตัวเอง พยาธิมาก อายุสั้น มิแม้ม้าเสียง
มิเป็นม้า ตัวโตพันเบื่องบนคำสิบสามเส้น ม้านั้นเป็นมหันตโทษ แพ้เจ้าแล
(กรมศิลปากร, 2508 : 7-8)

แหล่งกำเนิดและคุณลักษณะม้าฝีเท้าดี

1. แหล่งกำเนิดม้าฝีเท้าดี

ธรรมชาติได้สร้างให้ม้าเป็นสัตว์ที่สวยงามและวิ่งเร็วเป็นพิเศษ
ฉะนั้นเราจึงพบว่า ม้าเป็นสัตว์ที่ศึกษาคำบรรพชนิตหนึ่งที่ยังหลงเหลือให้เราเห็นกันอยู่
ทั่วไป แต่แหล่งกำเนิดม้าฝีเท้าดีอยู่ที่ไหน เมื่อใด ไม่มีใครสามารถชี้ชัดได้แน่นอน
ตายตัว เพียงแต่มีผู้สันนิษฐานหรือแสดงทรรศนะไว้ดังนี้

เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวว่า ความจริงข้างและม้าได้มีมาแล้วในทวีป
อเมริกา นับด้วยหลายล้านปี แต่ก็ได้สาบสูญกันไปหมดสิ้น คงมีเหลืออยู่แต่ซากโครง
กระดูกจมดินอยู่เท่านั้น (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 96)

อุทัย สินธุสาร ได้กล่าวว่า แหล่งแรกที่มีมีการรูปร่างอย่างทุกวันนี้คือ แอฟริกา แล้วกระจายไปทางยุโรปจนถึงเอเชียเหนือ ปัจจุบันมี 4 พวก ได้แก่ ม้ามองโกเลีย ม้ายุโรปใต้ ม้าป่ายุโรป และม้ายุโรปเหนือ มี 4 พวกนี้ได้มีการผสมพันธุ์ต่อกันมาจนเกิดพันธุ์ต่าง ๆ มากมาย ตั้งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มีที่มีชื่อในโลกคือ ม้าอาหรับ ซึ่งได้ส่วนผสมพันธุ์มาจากม้ามองโกเลียกับม้ายุโรปตอนใต้ ด้วยทุ่งหญ้าของแนวทวีปทั้งสองนี้ยาวติดต่อกัน คนอาหรับได้เริ่มคัดเลือกและฝึกหัดได้พันธุ์ดีและแข็งแรงไว้จนกลายเป็นม้าชั้นดีของเกือบทุกมุมโลก (อุทัย สินธุสาร, 2521 : 3446)

สำหรับในประเทศไทยนั้น แหล่งกำเนิดม้าฝีเท้าดีก็คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แถบจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และนครราชสีมา ทั้งนี้เนื่องด้วยในจังหวัดเหล่านี้ประชาชนได้ใช้ม้าเป็นพาหนะขี่กันมาเป็นเวลานานหลายสิบปีแล้ว อีกทั้งได้มีการเลือกเฟ้นใช้ม้าฝีเท้าดีในทางธุรกิจและประกวดประชันกันเรื่อยมา ประกอบกับในระยะหลัง ๆ มานี้ ทางราชการทหารได้ช่วยส่งเสริมบำรุงพันธุ์ให้ดีขึ้น และเป็นผลสำเร็จด้วยดีมาเป็นลำดับ ฉะนั้นในปัจจุบันนี้เราจะพบว่าม้าไทยที่ใช้เป็นม้าแข่งที่มีฝีเท้าดี ๆ ในสนามแข่งกรุงเทพฯ ส่วนมากมักจะเป็นม้าที่เกิดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เค้าที่ทราบ ม้าไทยเลือดผสมขนาดที่มีความสูง 130 เซนติเมตรขึ้นไป มีฝีเท้าแข่งไม่เลวกว่าม้าเทศนัก และในแง่การเลี้ยงดูง่ายกว่าม้าเทศมาก มีความทนทานดีกว่า ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูก็ถูกกว่ากันเกือบเท่าตัว พูดถึงขนาดและรูปทรงก็มีความสวยงามสง่าผ่าเผยเหมาะสมกับการใช้เป็นพาหนะขี่ขี่ของคนไทยซึ่งรูปร่างเล็กกว่าฝรั่ง (ประภัทร บริบูรณ์, 2500 : 121-123)

จากข้อมูลดังกล่าวจึงอาจสรุปเป็นภาพรวมได้ว่า แหล่งกำเนิดม้าฝีเท้าดีนั้น น่าจะมาจากทวีปต่าง ๆ หลายทวีป โดยเฉพาะทวีปอเมริกา แอฟริกา ยุโรป และเอเชีย สำหรับประเทศไทยนั้น แหล่งกำเนิดม้าฝีเท้าดีก็คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ฉะนั้นถ้าผู้ใดต้องการม้าฝีเท้าดี ท่านก็ต้องพินิจพิเคราะห์คำนึงถึงแหล่งกำเนิด (ที่มา) รวมทั้งสายเลือดหรือตระกูลของม้าฝีเท้าดีเหล่านั้นด้วย

2. คุณลักษณะของม้าฝีเท้าดี

ม้าเป็นสัตว์ที่มีความสามารถในการถ่ายเทคุณลักษณะและสมรรถภาพให้แก่ลูกได้ดีมาก หมายความว่า ถ้าพ่อแม่เป็นม้าฝีเท้าดี ลูกก็ต้องฝีเท้าดีด้วย กฎนี้ใช้ได้กับม้าอย่างถูกต้องกว่า 90% (ประภัทร ปริบูรณ์, 2500 : 334) แต่คนในสมัยโบราณก็พยายามสังเกต ศึกษา หรือเรียนรู้ถึงคุณลักษณะของม้าฝีเท้าดีเอาไว้ เช่น ในราชาธิราช ตอนสมเด็จพระรามเลือกม้า ว่า "สมเด็จพระรามเห็นลูกม้าประเปรี้ยว รูปร่างดี ประกอบด้วยลักษณะที่ต้องตามตำราพิชัยสงคราม เหมาะสมที่จะเป็นม้ารบศึกชาติอาชาไนย มีข้อเหมาะที่จะชิงแข่งขันวิ่งเอาชนะกันในสนามแข่งแต่เพียงอย่างเดียว จึงเอามือต้องหลังดู ม้านั้นมีได้อ่อนหลังทรุดคุดม้ามั้งปวงที่เคยเลือกมาก่อนหน้านั้น สมเด็จพระรามก็รู้ให้ทันที่ว่า เป็นม้าดี มีกำลังมาก ฝีเท้าดี ว่องไว รักเจ้าของ ไว้ใจได้" (วิจิต วัฒนกุล, 2529 : 344) ฉะนั้นผู้ศึกษาจึงต้องใส่ใจวิธีการสังเกตส่วนดีและส่วนเสียควบคู่กันไป

บางท่านกล่าวว่า ม้าฝีเท้าดีนั้น ขาหลังและตะโพกเป็นส่วนสำคัญที่สุด เพราะแรงส่งสำคัญในการวิ่งอยู่ที่ส่วนนี้ แต่บางท่านก็บอกว่า ส่วนข้อขาและกีบเล็บสำคัญกว่า เพราะเป็นส่วนที่ใช้งานหนักที่สุดในเวลาวิ่ง บางท่านกล่าวว่า จิตใจสำคัญกว่า เพราะถึงแม้ลักษณะอื่น ๆ จะดีวิเศษอย่างไร แต่ถ้าจิตใจไม่สู้และอดทนแล้วก็ใช้ไม่ได้ แต่ปัญหาที่มีอยู่ว่า จะใช้อะไรเป็นเครื่องวัดจิตใจว่าม้าตัวนั้นเป็นนักสู้และทรหดอดทน

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ประภัทร ปริบูรณ์ ได้กล่าวว่า ฉันทดา หู และ ศิวพรรณ 3 อย่างนี้เป็นเครื่องวัดจิตใจได้ชัดเจนกว่าอย่างอื่น ม้าที่ฉันทดาใสเป็นกระจก หนุนเด่นเป็นลูกไซ้ มีแวงแจ่มใส มองดูคล้ายหยาดน้ำค้าง หนังกาเบิกกว้าง เสมอ หนตาไม่หนาทึบ ทุกลมเป็นพลูจับ โคนหูแข็งผ้งลึก ยาวตั้งตรงอยู่เสมอ ปลายหูแหลม โคนหูทั้ง 2 ตั้งชิดกัน ศิวที่สรรพางค์กายบาง ซึ่งจะมองเห็นเส้นโลหิตใต้ผิวหนัง ส่วนที่มีขนน้อยที่สุด เช่น ที่ท้อง ที่หน้า ที่ท่อนขาหลังตอนบนด้านใน ลอยเด่นชัดเจน และขนมักเกรียนจับกันแน่น เป็นม้าที่ประเปรี้ยว จิตใจร่าเริง อดทน และชอบเอาชัยชนะในการวิ่ง แม้จะใช้ขยับขึ้นในธุรกิจธรรมดา ก็มักใจร้อน วิ่งแข่งชนหน้าเพื่อนเสมอ

และยังได้กล่าวถึงลักษณะแสดงถึงความเร็วหรือที่เรียกว่า "เครื่องวิ่ง" เป็นส่วนสำคัญรองลงมาได้แก่ หน้าอกและไหล่ ช่วงขาหลังและตะโพก ขาและข้อเท้าและคอ ดังนี้

หน้าอกยกสูง ไหล่กว้างและกระดูกไหล่ออกเป็นเส้นลาดประมาณ 45 องศา ช่องระหว่างคอกับกระดูกไหล่อวม ใช้นิ้วมือทั้ง 5 นิ้วแทงเข้าไปได้ลึก ช่วยให้เท้าหน้าพุ่งได้ไกล

ช่วงขาหลังยาว ตะโพกยาวและกลม กว้างได้ส่วน โคนหางใหญ่ และจับสูง แขนงยาว เวลายืนข้อขาหลังจะตั้งตรงเป็นแนวเดียวกับกล้ามเนื้อ ตะโพกตอนสุดท้าย เล็บหลังวางตรง ไม่มีติหรือเอียงเป็นแนวตั้งตรงกับกระดูกเชิงกราน กล้ามเนื้อขาหลังรัดสูง บั้นเป็นลอนจึงทำให้ส้นน่องเล็กและแห้ง มองเห็นเป็นเอ็นขึ้นไปเหนือข้อเข้าหลังประมาณคืบกว่า กล้ามเนื้อตะโพกยื่นออกไกล จึงทำให้ร่องระหว่างกล้ามเนื้อทั้ง 2 ข้างที่เรียกว่า "ก๊อบมะเฟือง" เป็นร่องลึก

ขาและข้อเท้า มีฝ่าเท้าที่ขาต้องแห้งเป็นไม้พื้น รูปแบนเล็กน้อย เรียวเล็กลงมาข้างล่าง ลักษณะคล้ายหนามหวาย ข้อขาต่อจากเข่ารัดและยาว ขนขาที่อยู่ตรงเดือยจะต้องไม่ยุ่งๆ แต่จะแหลมเป็นกระจุกเล็ก ๆ แม้จะทิ้งไว้เป็น เวลาแรมปี ก็ไม่ยาวรุงรังเป็นม้าไถนา เวลายืนตรงจะสังเกตเห็นขาหน้าโย้ไปข้างหน้าเล็กน้อย ซึ่งเป็นท่าที่เตรียมพุ่งตัวออกไปข้างหน้าอยู่เสมอ เล็บมีเนื้อละเอียด และแน่น ไม่หนาหรือบางเกินไป ทรงเล็บเป็นรูปปกติ ไม่มีติเบี้ยวลักษณะคล้ายกะลา ปลายเล็บไม่จุ่มเป็นปากหอยโข่ง ไม่สูงเป็นรูปกระบอก ไม่แบนเป็นรูปจาน ใต้พื้นเล็บ เป็นร่องลึก เวลาเดินใช้ปลายเล็บจิกดินลึกแต่เบา เวลาถอนเท้าจะสะบัดแรง ดิน ตรงรอยเล็บจะถูกตะกุกขึ้นมา ถ้าเป็นดินแห้งก็จะมองเห็นฝุ่นตลบไปหมด จากโคนเล็บ ถึงปลายเล็บไม่ตั้งหรือนอนเกินไป

คอ เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่ง เกี่ยวกับฝีเท้า ความสง่างามเหย หรือ ศักดิ์ศรีของม้าและผู้ขี่ด้วย มีฝ่าเท้าค้ำยกคอเชิดสูงอยู่เสมอ โดยเฉพาะในเวลา ขี่เดินหรือจูงเดิน ที่เรียกกันว่า "ศัระเบา" ส่วนกล้ามเนื้อคอทั้ง 2 ข้างจะพอง

ออกจนดูเป็นรูปเกือบกลม ปลายคอรัดแทนจะกำรอบที่เรียกกันว่า "คอสองวง" คือ โคนคอเป็นวงกว้าง ปลายคอเป็นวงแคบ กล้ามเนื้อโคนแพงเป็นสันแข็งและเล็กบาง แพงตั้งตรงไม่พลิกเอียง เส้นผมที่แพงละเอียดเป็นมันคล้ายเส้นไหม ความยาวสมส่วน และรับกับใบหน้า หมายความว่า ถ้าม้าคอค่อนข้างยาว หน้าก็ควรจะยาวด้วย เป็นต้น (ประภัทร ปริบุญนะ, 2500 : 335-336)

นอกจากลักษณะแสดงความเร็วหรือฝีเท้าแล้ว ก็จะต้องคำนึงถึงความแข็งแรง ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับความอดทนของจิตใจด้วย

ประภัทร ปริบุญนะ ได้กล่าวถึงลักษณะที่แสดงถึงความแข็งแรงของม้า โดยการสังเกตได้จาก กระดูก สัตส่วน กล้ามเนื้อ การกินอาหาร ตลอดจนอิริยาบถทางอย่างดังนี้

ก. กระดูก ม้าที่แข็งแรงกระดูกหลังมักจะสั้น เชื่อมสนิทกับกระดูกเชิงกราน ตรงเป็นเส้นบรรทัดหรือไม่กี่แอนหลังเล็กน้อย ตอนหน้าที่เชื่อมกับกระดูกไหล่ไม่เป็นตะโพงกสูงเกินไป กระดูกซี่โครงถี่ เรียงไปเกือบถึงกระดูกเชิงกราน ที่เรียกกันว่า "สีหาวบ" เป็นช่องแคบตอนโคนจับเชื่อมที่ตอนบนของกระดูกสันหลัง ตอนกลางโค้ง ซึ่งทำให้บรรจุน้ำในกระดูกกว้างขวาง ปอดใหญ่ อึดใจยาว และช่วยในการรับน้ำหนักได้ดีขึ้น

ข. สัตส่วน สัตส่วนที่เหมาะสมจะเพิ่มความแข็งแรงและสวยงามในด้านความสูง ความยาวของขา เมื่อเทียบกับความลึกของลำตัว ควรจะเป็น 5 ต่อ 4 ม้าที่ลำตัวลึกเกินไป มักขาสั้นไม่ได้ส่วน ในด้านความยาว เมื่อเทียบตอนบนคือกระดูกสันหลัง กับตอนล่างคือ ระหว่างหลังขาหน้ากับหลังขาหลัง ควรจะเป็น 2 ต่อ 3 และถ้าวัดส่วนบนทั้ง 4 ส่วน ได้แก่จากจมูกถึงโคนหู จากโคนหูถึงไหล่ จากไหล่ถึงเอว และจากเอวถึงตะโพกสุด ควรจะยาวเท่ากันโดยประมาณด้วยสายตา

ค. กล้ามเนื้อ กล้ามเนื้อเป็นเครื่องวัดความแข็งแรงของมนุษย์และสัตว์โดยทั่วไป โดยเฉพาะม้าเป็นสัตว์ที่วิ่งเร็วมีขนอยู่บนหลังซึ่งมีน้ำหนักประมาณ 1 ใน 5 ของน้ำหนักตัวของมัน ม้าจึงต้องมีกล้ามเนื้อที่แข็งแรงเป็นพิเศษ ตามที่นักม้าพูดกันว่า ม้าหนาหรือม้าบาง คำว่า หนาหรือบาง ก็คือ กล้ามเนื้อ นี้เอง และ

และกล้ามเนื้อส่วนสำคัญก็คือ กล้ามเนื้อส่วนบน เช่น กล้ามเนื้อคอ กล้ามเนื้อสันหลัง กล้ามเนื้อตะโพก หรือพุงสั้น ๆ ว่า มีาหนานบน ซึ่งมีลักษณะกลมเป็นท่อนขง ใช้นิ้วมือกดจะแข็งผิดปกติ มีาตัวผู้จะมีกล้ามเนื้อแน่นกว่ามีาตัวเมีย จึงใช้ชี้ให้เห็นทานกว่า

ง. การกินอาหาร มีาที่แข็งแรงจะกินอาหารที่มันชอบได้จุ และถ้าเป็นมีาที่มีสกุลสูงด้วยแล้ว จะกินอาหารละเอียดละไม ค่อย ๆ กินจนเกลี้ยงรวง การย่อยอาหารก็ดี อุจจาระละเอียดเป็นสีน้ำตาลอ่อน ๆ และไม่มีกลิ่นเหม็นรุนแรง

จ. อิริยาบถ มีาแข็งแรงและฝีเท้าดีที่เกิดจากอิริยาบถเกี่ยวกับการเดินเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวคือ มันจะเดินทั้งไปทั้งตัว หรือที่เรียกว่า "เดินนวย" เวลาก้าวขา อวัยวะส่วนอื่นและกล้ามเนื้อจะเคลื่อนไหวตามกันไปหมด นอกจากนี้ยังใช้อิริยาบถอื่น ๆ ประกอบการพิจารณาลักษณะมีาแข็งแรงและมีาฝีเท้าดีได้ด้วย เช่น รู้จักออกกำลังกายด้วยตนเอง มีการพลิกกลับตัวหลาย ๆ ครั้ง เวลาเกลือทราย วิ่งวนหลักผูกในเวลาที่น่าออกผูกล่ามในลานกว้าง นอนเป็นเวลา และพักผ่อนโดยการยื่นพักขาหลังงีบหลับเสมอ เป็นต้น (ประภัทร ปริบูรณ์, 2500 : 335-338)

กล่าวโดยสรุปแล้ว มีาฝีเท้าดีนั้นจะต้องเป็นมีาที่มาจากพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ที่ดี ซึ่งเราสามารถสังเกตคุณลักษณะของมีาฝีเท้าดีเหล่านั้นได้จากลักษณะที่แสดงถึงความอดทนของจิตใจและลักษณะที่แสดงถึงความแข็งแรงควบคู่กันไปด้วย

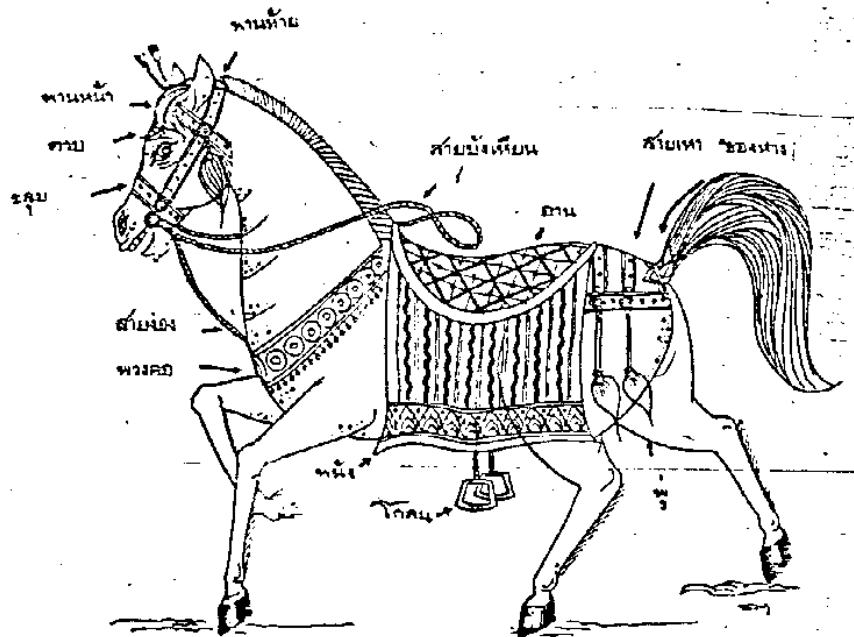
เครื่องมีา

มีาเป็นสัตว์ที่วิ่งได้เร็วมาก ดังอุปมาที่เราพูดกันว่า "วิ่งเร็วราวกับเหาะ" และการที่มีาวิ่งเร็วนี้เองที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า มีาไม่สูญพันธุ์ไปจากโลกเหมือนสัตว์อื่น ๆ อีกหลายชนิด ในสมัยต่อมาเมื่อมนุษย์เราจับมีามาใช้ มนุษย์ก็ได้สร้างเครื่องล่ามเครื่องบังคับมีาขึ้นใช้ และเรียกสิ่งเหล่านั้นรวม ๆ ว่า เครื่องมีา หรือ อัสสาภรณ์

ในวรรณคดีมักจะพรรณมาถึงเครื่องมีาไว้ด้วย เช่น ในลิลิตตะเลงพ่ายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ว่า

พลั่วควี่เรียบรายแข่ง ซ้ายขวาแขวงขนานเนือง
 เครื่องครบอัสสามารถ อลงกรณคืดตาม ผูกพู่ยาบยะยับ
 พานหน้าประดับดาวคำ พานท้ายประจำความาศ
 ศีระคาดขลุ้มสวม นวมบุอันกุก่อง สายง่องคล้องสายเหา
 สายถือเพราศูกร้อย สองห้อยข้างไกลนพะนัง ขุนชี้หลังอำอาตม์
 กรองทองคาดโพกพัน เสือสุวรรณกรมกาย ลายอัสคัจจรัสดวง

(ลิลิตตะเลงพ่าย : 139)

ภาพที่ 2 ไม้ประกอบเครื่องม้า จากวารสารวิทยาศาสตร์ ปีที่ 16 ฉบับที่ 18,
 หน้า 43.

จากภาพผ้าประกอบเครื่องม้า สามารถแยกอธิบายได้ดังนี้

- 1) คาย คือ เครื่องประดับทำเป็นรูปใบโพ ติดห้อยลงมาจากทางหน้าตรงหน้าผาก เป็นเพียงเครื่องประดับให้สวยงาม
- 2) พู่ คือ เครื่องประดับเพื่อความสวยงาม เป็นพู่ใช้ห้อยคอผ้า ห้ายอาน หรือที่หัวม้า
- 3) สายง่อง คือ สายเชือกที่ยึดจากสายรัดอกม้ามายังขลุ้มตรงกลางม้า บังคับมิให้ม้าเงยหน้ามากเกินไป มีประโยชน์เวลาขี่ภูเขาหรือทางลาดชัน คอม้าก็จะไม่เงยหงาย ซึ่งจะทำให้ผู้ขี่ตกได้ง่าย ๆ สายง่องจะช่วยให้คอม้าโค้งตามอยู่เสมอ
- 4) สายถ่อหรือสายบังเหียน คือ สายหนังหรือเชือกที่ใช้บังคับม้าให้หันหรือเลี้ยวไปตามความต้องการของผู้ขี่
- 5) ขลุ้ม คือ หนังหรือเชือกที่ติดติดกับเหล็กบังเหียน แล้วรัดพาดปากม้า โยงติดกับพานหน้าและพานท้าย
- 6) อาน คือ ที่รองนั่งบนหลังม้า ทำด้วยหนังหรือผ้าก็ได้ ส่วนมากจะมีนวมบุข้างในเพื่อให้ที่นั่งสบาย
- 7) สายเทา คือ เครื่องรัดท้ายม้าจากอานไปยังโคนหาง บังคับมิให้อานเคลื่อน
- 8) โกลน คือ เหล็กที่รองเหยียบมีสายห้อยติดอยู่ข้างอาน เวลาขี่ให้เท้าสอดเข้าไปในโกลนนั้น
- 9) พะนัง คือ เครื่องป้องกันมิให้ขาของผู้ขี่เสียดสีกับข้างม้า จะทำด้วยแผ่นผ้าหรือแผ่นหนังก็ได้ ใช้รองอานและลาดปกลงมาสองข้างม้า
- 10) พานหน้า คือ เครื่องรัดผมนหน้าม้า ถักด้วยด้าย หนัง หรือไหมประดับดาวเล็ก ๆ หรือลูกพรวน เป็นที่ยึดของขลุ้ม
- 11) พานท้าย คือ เครื่องรัดผมห้านด้านหลังผมนกเอี้ยง ประดับดาวหรือลูกพรวนแบบพานหน้า เป็นเครื่องบังคับสายขลุ้มมิให้เคลื่อน
- 12) กระจวิน คือ ห่วงติดกับบังเหียน หรือเหล็กผ่าปากม้า

(วิพุธ โสภางค์, 2508 : 43-44)

เครื่องมือที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงเครื่องมือที่ใช้กันโดยทั่วไป ส่วนเครื่องมือจะงามวิจิตรพิสดารเพียงใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับตำแหน่งของผู้ใช้ ยิ่งม้านั้นเป็นม้าต้นม้าทรงด้วยแล้ว เครื่องมือก็จะประกอบด้วยวัตถุที่มีค่าสูงงามวิจิตรยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ ดังที่ แสงระวี ได้กล่าวว่า ความจริงเครื่องมือของไทยเรานั้นมีอยู่ 2 อย่าง หรือ 2 ชนิด คือ เครื่องแต่งม้าของทหาร และเครื่องแต่งม้าของพลเรือน ที่ผิดกันก็คือของทหารนั้นอานทำด้วยไม้หุ้มด้วยนวม มีแผงข้างและโกสน จึงเรียกว่า "เครื่องแผง" ถ้าเป็นพระยาม้าต้นก็เป็นเครื่องแผงทองคำฝังทับทิม ส่วนของพลเรือนอานทำเป็นเบาๆ ไม่มีแผงข้างและโกสน จึงเรียกว่า "เครื่องเบาๆ" ใช้กันอยู่ตามชนบทโดยมาก (แสงระวี, 2504 : 68)

ความเชื่อที่เกี่ยวกับม้า

ม้าเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งซึ่งนอกจากจะมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาแต่สมัยโบราณ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณคดีแล้ว มนุษย์ก็ยังมี ความเชื่อที่เกี่ยวกับม้าอีกมากมาย เช่น ความเชื่อที่เกี่ยวกับความเป็นมาของม้า ตระกูลของม้า ลักษณะม้ามงคลและอัปมงคล ม้าแก้ว เทพเจ้ากับม้า ลางและความฝันที่เกี่ยวกับม้า และม้าในพิธี เป็นต้น

1. ความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นมาของม้า

ภิญโญ บุญทอง ได้ศึกษา "บทบาทและฐานะสตรีในมหากาพย์" พบว่า สตรีที่ให้อาหารม้าทั้งหลายคือ นางคันธารวี บุตรีของนางโอรธวาสกับฤๅษี กัศยป (ภิญโญ บุญทอง, 2523 : 151)

ในตำนานม้าของเก่าและตำนานม้าคำโคลง ได้กล่าวถึงที่มาของม้าว่ามีฤๅษีร้ายมนต์ใส่ให้ที่โยนแม่วัวแม่ควายนั้น มันก็ลี้ดกันแม่วัวแม่ควาง แม่ควางมีครรภ์ลูกก็เกิดมาแล้วก็เหาะหนีไปสิ้น พระฤๅษีจึงว่าไม่ได้การแล้ว ที่หลังพระฤๅษีเห็นแม่วัวคลอดลูกเป็นม้า พระฤๅษีจึงเอาพระขรรค์ขั้วเขนเหาะไปฆ่ามันเสีย ม้าจึงเหาะไม่ได้ จึงอยู่มาตราบเท่าทุกวันนี้ (กรมศิลปากร, 2508 : 32)

แต่ในตำนานทางโบราณคดีกล่าวว่า พระพายเทพบุตรได้บันดาลให้ เกิดอศิวราช มี 4 ตระกูลชั้น คือ วลาหก, อาชาไนย, สินธพโนมัย และอัสตร แต่ชื่อเหล่านี้ในบางตำราก็กล่าวผิดแปลกออกไป เช่น กล่าวว่า พระอศมุขีซึ่งเป็น บุตรของจันทิมาและนางสุรีย ได้แสดงลักษณะมาไว้ว่า มี 4 ตระกูล คือ วลาหกะ 1 อัสสาชาไนย 1 สินธพ 1 อัสตร 1 มีทั้ง 4 ตระกูลที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น ท่านว่า แต่ก่อนนั้นเหาะได้ แต่มีอยู่คราวหนึ่งมีทั้ง 4 ตระกูลนี้ได้บุกรุกเข้าไปในสวนของ พระอิศวร เพื่อเข้าไปหานางมี้อศิวราช 2 ตัว ซึ่งพระพายได้ถวายเป็นเหยื่อมรดก พระอุมมา มีทั้ง 4 ได้กินหญ้าและพืชพันธุ์ต่าง ๆ ในสวนนั้นอย่างเพลิดเพลิน อสุร นนทกาลผู้เฝ้าสวนเห็นเช่นนั้น ก็สำแดงฤทธาานุภาพทำกายให้ใหญ่ เข้ารวบรัดจับมี ทั้ง 4 ไว้ได้ แล้วนำไปถวายเป็นเจ้า กล่าวโทษที่มีทั้ง 4 มาทำลายเหยียบ ย่ำสวนจนยับเยินไปหมด พระอิศวรเห็นว่าเป็นการละลอบละล้วงหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ปล่อยไ้ก็เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีต่อไป พระอิศวรจึงมีเทวโองการให้อสุรนนทกาลตัดเอ็น เหาะที่เท้ามีทั้ง 4 เสีย อย่าให้มันเหาะเหินเดินอากาศได้อีกต่อไป แล้วให้เอา เหล็กปิดเป็นเกลียวมีห่วงใส่วงกระวีนข้างหนึ่งปลายขดเป็นข้อ มีขนาดยาว 4 นิ้ว 2 อัน เอาข้อต่อข้อเกี่ยวกันให้มัน แล้วเอาเชือกตัดเป็นขลุ่ยเชื่อมผูกกับห่วงกระวีน ทั้งสอง เหล็กนั้นผ่านปากมีให้คาบ ขลุ่ยนั้นสวมสี่ระยะมีครอบหู แล้วเอาเชือกผูก ขลุ่ยข้างขวา อ้อมได้คางมาผูกขลุ่ยข้างซ้าย เรียกว่า รัดคางบังเหียน มีจะบริโภคนันใดให้ลำบาก แล้วเอาเชือกยาว 4 ศอก ผูกระหว่างกระวีนทั้งสองชักซ้ายไปขวา ชักสองสายให้อันหนึ่งอยู่ แล้วให้เอากระดูกตะโพกกันกระป้อตายวางครอบลงบนหลังมี เรียกว่า อาน เอาเชือกผูกอ้อมรัดอานไว้กับอกเรียกว่า รัดอก เชือกสายหนึ่งอ้อมคอ ผูกไว้กับหัวอานทั้งสองเรียกว่า รัดหน้า เชือกสายหนึ่งอ้อมโคนหางมาผูกกับท้ายอาน ทั้งสองเรียกว่า รัดท้าย เชือกสายหนึ่งที่ผูกกระวีนขลุ่ยทั้งสอง สอดมาหว่างเท้าหน้า มาผูกที่สายรัดอก เรียกว่า สายง่อง ครั้นแต่งเครื่องประจານเสร็จแล้ว พระอิศวร ให้พามีเดินตระเวนรอบสวน 3 รอบ ประกาศให้สัตว์ทั้งหลายอย่าเอาเหยียงอย่าง แล้วให้เอาไปปล่อยยังโลกมนุษย์ ให้เป็นพาหนะของมนุษย์ได้ใช้สืบมาจนเท่าทุกวันนี้ (ส.พลาญน้อย, 2532 : 176-177)

จากข้อความที่กล่าวมานั้น จะเห็นว่าเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อ เรื่องความเป็นมาของม้านั้นมีความแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีจุดร่วมของความเชื่อตรงกันอยู่นั้นคือ ความเชื่อที่ว่า ม้ามิได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มีเทพเจ้าหรือผู้มีอิทธิฤทธิ์เป็นผู้สร้างหรือผู้ให้กำเนิดมันขึ้นมา

2. ความเชื่อเกี่ยวกับตระกูลของม้า

จากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้มีผู้รู้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับตระกูลของม้าและได้แบ่งม้าออกเป็นตระกูลแตกต่างกัน ดังนี้

ส.พลายน้อย ได้กล่าวว่า ตามตำนานทางโบราณคดีนั้นกล่าวว่า พระพายเทพบุตรได้บันดาลให้เกิดม้า 4 ตระกูลขึ้น คือ วลาหก 1 อาชาไนย 1 สินธรมโนมัย 1 และอัสตร 1 (ส.พลายน้อย, 2532 : 176)

ในตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง ของกรมศิลปากร ว่า

เดิมพระอัศมุขีฤาษีเป็นบุตร จันทิมา เป็นบิดา สุริย เป็นมารดา และพระอัศมุขีองค์นี้ ทิวา กลางวันเธออาศัยในประทุมฉัตรคันธาร์คีติ ครั้นเพลารাত্রีเธออาศัยในยอดกลีบเมฆ พระองค์จึงนำลักษณะม้าสีแดงไว้ว่ามี 4 ตระกูลหนึ่งชื่อ เวลาหกะ 1 ชื่ออัสสาชาไนย 1 ชื่อ สินธพ 1 ชื่อ อัสตร 1 จึงสืบกันมาบัดนี้แลฯ

(ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง : 1)

ต่อมา กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ทำการค้นคว้าและรวบรวมเรื่องม้า และได้อธิบายว่า ม้าตระกูลเวลาหกะ ก็คือม้าตระกูลวลาหก ส่วนม้าตระกูลอัสสาชาไนย ก็คือม้าตระกูลอาชาไนยนั่นเอง และบอกว่าจากอรรถกถาธรรมบทซึ่งแต่งเป็นภาษาบาลี ก็ได้อธิบายความเรื่องม้าเหล่านั้นไว้ 3 พวกว่า ม้าเกิดที่ลุ่มน้ำสินธุชื่อว่าม้าสินธพ ม้าเกิดด้วยพ่อเป็นลา ด้วยแม่เป็นม้าชื่อว่าม้าอัสตร ม้าที่สามารถรู้เหตุการณ์อันนายสารดีให้ทำได้โดยฉับไว ชื่อว่าม้า

อาษาไนย (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 42) ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับม้าทั้ง 4 ตระกูล มีดังนี้

ก. ม้าวลาหก

วลาหกเดิมเป็นชื่อเมฆ นำมาใช้เป็นชื่อม้าเหล่าที่วิ่งดุจเมฆ วิ่งเร็วกว่าม้าทั้งปวง (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 52)

ส่วน วิพุธ โสภวงศ์ ได้กล่าวว่า ม้าตระกูลวลาหกหรือพลาหก นั้น มาจากม้าแก้วของพญาจักรพรรดิราช กล่าวคือ เมื่อพญาจักรพรรดิราชสามารถปราบทวิปทั้ง 4 ราบคาบแล้ว พระองค์ก็ไม่จำเป็นต้องมีรพีพล ม้าศึก หรือช้างศึกไว้อีก ครั้นเมื่อพญาจักรพรรดิราชสวรรคตไปแล้ว บรรดาแก้วกุ่มนุทั้ง 7 ประการ ได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วดวง นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และลูกแก้ว ก็จะกลับไป ที่เดิม บางสิ่งก็ยังคงอยู่ เช่น ลูกแก้ว ขุนคลังแก้ว แต่ก็จะเสื่อมค่าทางคุณวิเศษไป กลายเป็นคนธรรมดาตนเอง สำหรับม้าแก้วก็กลับคืนไปอยู่กับพวกพ้องคือ เหล่าม้าตระกูลวลาหกหรือพลาหกดังเดิม และเรื่องม้าพลาหกนี้มีโคลงอธิบายเป็นคำราม้า ประกอบภาพเขียน อันเป็นฝีมือเขียนครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉบับสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ ว่า

“ศรีเหลืองศรีล้อมแท้	เทียมสุวรรณ
แปรงแลหูหางพรรณ	เศวตแพรว
ปากแดงตั้งชาคอัน	ทาทาบ
บัวหน้าศุภลักษณ์แก้ว	กวางล้ำเศษขจร
ราตรียามเมื่อม้า	หลับไหล
มีกละเมอหมายใจ	เรียกร้อง
เพราะเห็นเพื่อนมาใน	อากาศ
คือชาติพลาหกต้อง	ประเสริฐแท้ภูผลผล”

(วิพุธ โสภวงศ์, 2507 : 14, 64)

พ.ต.ต.พิศาล เสนะเวส ได้เขียนสารคดีเรื่องน่ารู้ ลงในหนังสือ วิทยาสาร ได้กล่าวถึงม้าวลาหกว่า ในเรื่อง สังข์ทอง มีข้อความกล่าวถึงม้าวลาหกตอนหนึ่งว่า

"เมื่อนั้น	อัมรินทร์เป็นภพสรวงสวรรค์
เห็นหก เขยมาตีคลีพันัน	ก็ลงจากสุวรรณพลับพลาชัย
ทรง <u>ม้าวลาหก</u> หกผกโผน	กระหีบโคลนแก้งขับเข้ามาใกล้
ร้องส่ำทับทั้งหกให้ตกใจ	พวกนี้หรือไรจะสู้เรา"

คำว่าม้า "วลาหก" เป็นคำที่ไม่มีใครตีแตกมานานแล้วว่า เป็นชื่อของม้านั้นโดยเฉพาะ หรือว่าเป็นม้าชนิดใด เพราะคำว่า "วลาหก" เป็นคำศัพท์ที่แปลออกไปว่า "เมฆ" จนทำให้ผู้อ่านคิดไปว่าอาจหมายถึงเมฆจริง ๆ ก็ได้ ซึ่งพระอินทร์อาจเรียกมาขี่ทำนองเดียวกับผู้วิเศษในเรื่องจีน จะไปไหนที่ก็เรียกเมฆมาเหยียบแล้วเหาะไปได้ตามประสงค์ แต่เมื่อพบหนังสือเล่มหนึ่งเป็นตำราม้า ตลอดจนวิธีขี่และรักษาโรคม้า ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร โปรดให้หอสมุดเลือกพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพทหารม้า คือ นายพันตรีอาจสรศิลป์ (ปลื้ม จารุบุญ) เมื่อปีจอ จัตวาศก พ.ศ. 2465 ก็พบว่า ม้าวลาหกหรือที่เราแปลเป็น "พลาหก" นั้น ความจริงก็คือม้าตระกูล "เวลาหกะ" ซึ่งพระอภัยมณี (บุตรของจันทิมาและสุริยา) ได้สำแดงไว้ 4 ตระกูล คือ เวลาหกะ 1 อัสนสาขาไวย 1 สิงธ 1 อัสน 1 และม้าวลาหกหรือพลาหกนี้ยังจัดอยู่ในลักษณะม้าโท คือมีกำลังมาก สีขาวทั้งตัวนั่นเอง (พ.ศ.ศ.พิศาล เสนะเวส, 2509 : 54-55)

ข. ม้าอัสนสาขาไวยหรือม้าอาษาไวย

อัสนสะ หรือ อัสนสา ศัพท์นี้มาจากภาษาบาลี เป็นศัพท์ที่ใช้กันมาก หมายถึงม้าตัว ๆ ไป ศัพท์สันสกฤตใช้ว่า "อัศว" ส่วนคำว่า "อาษา" ศัพท์นี้ใช้เรียกม้าธรรมดา และคำว่า "อาษาไวย" แปลตามศัพท์ว่า กำเนิดดี (คือพันธุ์ดีหรือตระกูลดี) ผู้รวดเร็ว ผึกหัดมาดีแล้ว ศัพท์ อาษาไวย นี้ใช้หมายถึงม้าตัว ๆ ไปก็ได้ บางคราวก็ใช้ซ้อนกับศัพท์อัสนสะ อัศวะ เป็น อัสนสาขาไวย และ อัศวาษาไวย และยังมีที่ใช้ว่า ม้าอาษาไวย อันมุ่งความถึงม้าที่ได้รับการฝึกหัดมาดีเป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีความนิยมใช้ศัพท์ "อาษาไวย" ในความหมายอื่น อันไม่เกี่ยวกับม้าเลยก็ได้ ดังเช่น "บุรุษอาษาไวย" ซึ่งหมายถึง คนที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาดีแล้ว

รวมความว่า เป็นสุภาพบุรุษมีจิตใจอันดีงาม มีความละเอียดรอบคอบ มีความประพฤติ
อันอยู่ในวินัย บางครั้งสำนวนนั้นก็มีความหมายไปในเชิงแสดงความแกล้งวักสามารถ
รักเกียรติยศของตนยิ่งชีวิต ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์หลายตอนด้วยกัน
ตัวอย่างเช่น ตอนท้าวจักรวรรดิจะออกรบกับพระพรตเป็นครั้งสุดท้าย แม้จะรู้ว่าไม่มี
ทางชนะท้าวจักรวรรดิก็มีได้คิดจะยอมเสียเกียรติไปขออ่อนน้อม ดังความว่า

แล้วคิดมานะใจอสุรี   กุนท์ชายอาสาไ নয়
จะย่อห้อมต่อพวกปัจฉามิตร   ทศทิศจะกู่หมิ่นได้
(รามเกียรติ์ ร.1 : 1120)

สำนวน "ชายอาสาไ নয়" หรือ "บุรุษอาสาไ নয়" นี้คงจะ
คล้ายกับคำที่เรียกกันในปัจจุบันว่า "ลูกผู้ชาย" ก็ได้ ดังตัวอย่างสำนวนนี้จาก
รามเกียรติ์ ตอนพระมงกุฎถูกจับไปจำขังไว้ พระลบกลับไปบอกสีดา สีดาที่เสรำโศก
นัก ทั้งเสียใจและแค้นใจที่พระรามทำกับนางและโอรสอย่างแสนสาหัส พระลบก็
ปลอบพระชนนีอย่างน่าฟังว่า

ซึ่งพระองค์จะทรงแต่กันแสง   จะแจ้งเหตุร้ายดีก็หาไม่
ตัวลูกชายชาติอาสาไ নয়   จะลาไปตามองค์พระพี่ยา

(วิบุณ โสภวงศ์, 2508 : 42-43)

ในตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง ได้กล่าวถึงคุณลักษณะ
ของม้าตระกูลอาสาไ নয় ซึ่งเป็นม้าเอก ว่า

อย่างหนึ่งสี่ล้อมเหลืองตั้งทองทั้งตัว แปรงหูขาว ปากตั้งขาด
หน้ามีบัว ยามราตรีเหมือนนอนย่อมละเมอร้อง ท่านว่าลักษณะดี
ผู้มีจะบริบูรณ์ด้วยยศ ด้วยบริวาร เป็นศรีประเสริฐ ท่านว่า
ตระกูลอาสาไ নয় ควรด้วยพระมหากษัตริย์นั้น

(ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง : 2)

ส่วนกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้กล่าวถึงม้าตระกูล
อาชาไนย ซึ่งค้นคว้าและเรียบเรียงโดย นายหรีด เรื่องฤทธิ์ ว่า "ม้าอาชาไนย
ยังไม่เคยเห็นที่ท่านจัดเป็นสกุลนอกจากตำราม้าของเก่า บาลีกล่าวถึงสัตว์อาชาไนย
ซึ่งฉลาดและไหวพริบดีไว้ 4 พวก คือ อสุสชาเนยย-ม้าอาชาไนย หตุถาชาเนยย-
ช้างอาชาไนย อุสสาชาเนยย-โคอาชาไนย บุรีสาชาเนยย-บุรุษอาชาไนย มีผู้
กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเป็น "บุรุษอาชาไนย" (กองวรรณคดี
และประวัติศาสตร์, 2504 : 42)

กล่าวโดยสรุปแล้วในตำราม้าของเก่า ได้จัดให้ม้าอาชาไนย
เป็นม้าเอกตระกูลหนึ่ง ในจำนวนม้า 4 ตระกูล คือ ตระกูลวลาหก ตระกูลอาชาไนย
ตระกูลสินธพ และตระกูลอัศตร ส่วนในตำราบาลีได้จัดให้ม้าอาชาไนย เป็นสัตว์
อาชาไนยพวกหนึ่งใน 4 จำพวก ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ค. ม้าสินธพ

สินธพ เป็นชื่อม้าพันธุ์ที่เกิดที่ลุ่มน้ำสินธุในประเทศอินเดีย
คุณลักษณะของม้าสินธพนั้น สามารถพิจารณาได้จากเรื่องพระนลคำฉันท์ ตอนที่ ท้าว
ฤๅษบรรณได้ข่าวการสมพรของนางทมยันตีก็ตกลงพระทัยจะเสด็จ จึงทรงบัญชาให้
วาทุกเตรียมการเสด็จไปอย่างรีบด่วน เพราะจะมีเวลาเดินทางเพียงวันเดียว จำ
ต้องอาศัยผู้ที่ได้ชื่อว่า อัศวโกวิท (ผู้มีความรู้เกี่ยวกับม้าอย่างเชี่ยวชาญ) เช่น
วาทุก วาทุกรับพระบัญชาแล้วจึงไปเลือกม้า คุณลักษณะม้าที่มีฝีเท้าเร็ว มีน้ำอด
น้ำหนืด เหมาะแก่การเดินทางไกล และก็เลือกได้ม้าสินธพซึ่งมีลักษณะพิเศษดังนี้

วาทุกอัศวโกวิท ก็ตั้งจิตเลือกพัน สรรอัศตรที่จรไว
เลือกได้สี่ม้าดี มีกำลังยังยง คงแข็งทางกลางวิถี
มีพลังยังยวด หังสี่รวดเร็วหนัก เล็งลักษณะไร้โทษต่าง ๆ
นาสิกกว้างขวางใหญ่ถนัด อีกเห็นซัดลิบขวัญ อันกำเนิดเลิศดี
ที่ริมฝั่งสินธุ จรรจุเร็วรววมกล้า

(พระนลคำฉันท์ : 178)

ส่วนในคำราม้าของเก่าและคำราม้าคำโคลง ได้กล่าวถึง
คุณลักษณะของม้าตระกูลสินธุ์ไฟ 8 ประการ ดังโคลงต่อไปนี้

-1-

กลับกมฺพแดงเปรียบด้วย	กายา
เทียมมรดพระมทา	บุรุษเจ้า
กำลังตั้งพญา	สีหราช
คุณลักษณะมั่งคณเกล้า	คล้องรู้โดยขนวน ฯ

-2-

พาหนะบันทราชให้	ทรงธำณ
สีตั้งใบกมฺพพาน	เปรียบแท้
งามสรรพทั่วสงสถาน	ยศยิ่ง
มานเดชกำลังแล้	เลิศล้ำชำนานู ฯ

-3-

อาษาในขนาดท้าว	กฤษณ์
สีเฉกน้ำอ้อยอัน	หยาดย่อย
รู้เหตุใช้เหตุสรรพ	สามารถ
เคียวแต่คนสู้ร้อย	พ่ายแพ้เคซา ฯ

-4-

สุวรรณสีหราชไชวี	สมญา
สีตั้งคอกบวบปรา-	กฏแท้
ท้ายตำกับแลตา	เหลือองหลาก
อกใหญ่ท้ายหมแล้	เลิศม้าควรรพุง ฯ

-5-

รัศราษ๑แดงทัว๑ทัง	กายเส๑ถียร
ค็๑ด๑น๑เพ๑ลิ่ง๑น๑เก๑เรียน	กล๑ว๑พร๑อ๑ง
เส๑ียง๑เจ๑ก๑น๑ก๑ระ๑เรียน	ร๑น๑คູ່
ท๑ู๑แล๑ท๑าง๑ง๑ม๑ซ็๑อง	ส๑ว๑ส๑ถึ๑พร๑้อม๑เพ๑รา๑ส๑ก๑น๑ ๑

-6-

ม๑ณิ๑ร๑ิต๑น๑เท๑า๑น๑า๑เ๑ียง	ห๑ย๑ค๑ย๑น
ท๑าง๑ซึ๑น๑ป๑าก๑ไร๑พัน	เป๑ร็๑ย๑ไ้
เพ๑ียง๑ผล๑ค๑ำ๑ลິ๑ง๑อัน	สุ๑ก๑ก๑ำ
พ๑ัน๑ลึ๑บ๑ส๑อง๑ซึ๑ไ้	อ๑ก๑ท๑าย๑ง๑ม๑สม ๑

-7-

ค๑ำ๑ม๑ัน๑แล๑เล๑ือ๑ม๑ทัง	ก๑าย๑ส๑ก๑น๑
นึ๑ล๑ร๑า๑ช๑น๑า๑ม๑สม๑ต๑น	เล๑ิศ๑ล๑้วน
ก๑ำ๑ลິ๑ง๑ร๑่า๑น๑เร๑ิง๑ร๑ณ	ฮึ๑ก๑เ๑ี๑ยม
ล๑ั๑ก๑ษ๑ณะ๑ลึ๑บ๑ส๑อง๑ถึ๑วน	เพ๑ริ๑ศ๑พร๑้อม๑ส๑ร๑ร๑าง๑ค๑ ๑

-8-

ผ๑່๑น๑ค๑ำ๑พ๑ัน๑ผ๑່๑ง๑เหล๑	สึ๑ส๑ง๑ซึ
ค๑ำ๑ง๑เจ๑็ด๑แ๑ง๑ค๑อ๑ด๑ย๑ห๑วัง	ว๑ำ๑ไ้
เร๑ื่อ๑ง๑เด๑ช๑ฤ๑ท๑์๑ก๑ำ๑ลິ๑ง	โ๑น๑ผ๑าค๑ โ๑ย๑ม๑แฮ
น๑า๑ม๑บ๑ร๑าก๑ฎ๑ไ้	มึ๑ง๑ม๑ำ๑เจ๑ริ๑ญ๑ศ๑รึ ๑

(คำรามาของเก่าและคำรามาคำโคลง : 57-71)

ง. ม้าอัสตร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หน้า 896 ให้ความหมายคำว่า "อัสตร" หมายถึง ม้าที่ สัตว์ที่เกิดโดยพ่อเป็นลา แม่เป็นม้าคือ ล่อ

วิพุธ โสภวงค์ กล่าวว่า อัศจรรย์ แปลตามศัพท์ว่า ม้าที่ตีกันว่า ศัพท์นี้ใช้เรียกม้าสามัญทั่ว ๆ ไปก็ได้ โดยปกติทางวรรณคดีไทยใช้มุ่งความว่า ม้าที่ตียิ่ง อีกนัยหนึ่งกล่าวกันว่าอัศจรรย์นั้นคือสัตว์ที่มีพ่อเป็นลา แม่เป็นม้า คือล่อ ซึ่งถือกันว่าเป็นสัตว์ที่มีค่า มีราคาสูงกว่าตระกูลเดิม คือตีว่าพ่อและแม่ของตน บางตำรา ก็เล่าว่า ม้าอัศจรรย์นั้นหมายถึงม้าที่มีกำลังมาก เวลาเกิดจะใช้กีบหลายห้องแม่ออกมา (วิพุธ โสภวงค์, 2508 : 42)

ในวรรณคดีซึ่งเป็นหนังสือแต่งแก่บาลี ใต้กล่าวว่า ม้าอัศจรรย์เป็นม้าที่ประสม ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นล่อ จัดเป็นสกุลหนึ่ง ในชั้นหลังคงจะแก้ไขไปตามความนิยมของคนในสมัยนั้น คือเอาชื่อ อัศจรรย์ ซึ่งเป็นม้าในนิทานมาเป็นชื่อม้าประสมสกุลนี้ก็อาจเป็นไปได้ (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 42)

นอกจากนี้ในลิลิตตะเลงพ่ายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปรมาธิบดีชิโนรส ยังได้กล่าวถึงตระกูลหรือสกุลของม้า ซึ่งแบ่งออกตามสีดังนี้

สำแสกหาญหัวฮึก	ล้วนแสะศึกแสะทรง
พงศ์สินธพพาชี	สีแดงดำขำเขียว
ลางกะเลี้ยวหลายหลาก	มากม้าผ่านม้าแซม
แถมม้าขาวม้าฟ้าย	ร้ายเรียงเคียงแข่งคู่
ครบเจ็ดหมู่เจ็ดพงศ์	

(ลิลิตตะเลงพ่าย : 23)

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ก็ได้แสดงความคิดเห็นว่า คำว่า "เจ็ดพงศ์" ก็น่าจะหมายถึง เจ็ดสกุล เป็นจำนวนสรุปรวม ไม่บอกชื่อสกุลม้าว่าชื่ออะไรบ้าง ถ้าตั้งหลักนับดูโดยเอาพงศ์สินธพพาชี (ม้าพันธุ์ดี) เป็นตัวตั้ง แล้วจำแนกออกไปตามจำนวนม้าสี คือ ม้าแดง ม้าดำ ม้าเขียว ม้ากะเลี้ยว ม้าผ่าน ม้าแซม ม้าขาว และม้าฟ้าย ได้ 8 จำนวน เกินไปหนึ่ง จึงเห็นว่าม้าฟ้ายเป็นม้าขาว

ชนิดสีฝ้าย พอจะรวมเข้ากับม้าขาวได้ จึงสงเคราะห์เข้าเป็นเหล่าเดียวกัน แล้วนับใหม่ก็จะได้ครบ 7 สี เป็นม้า 7 สกฺลตามสี คือ สกฺลม้าแดง สกฺลม้าดำ สกฺลม้าเขียว สกฺลม้ากะเลียว สกฺลม้าผ่าน สกฺลม้าแซม และสกฺลม้าขาว

และการจัดสัตว์ตามประเภทของสีเข้าเป็นสกฺลก็เคยมีกล่าวในบาลีและสมุทฺรโฆษาจารย์ว่า ภาพหัตถิ คือข้างสีดำตระกูลหนึ่ง บัณฺฑรหัตถิ คือข้างเผือกตระกูลหนึ่ง ปิงคฺลหัตถิ คือข้างเหลืองตระกูลหนึ่ง ตามพหัตถิ คือข้างสีทองแดงตระกูลหนึ่ง ตังโคยหัตถิ คือข้างสีน้ำไหลตระกูลหนึ่ง ดังนั้นม้าเจ็ดสกฺลหรือเจ็ดพงค์ ก็อาจจัดเอาตามสีดังกล่าวได้เช่นกัน

ในที่นี้จะเสนอรายละเอียดเฉพาะสกฺลม้าที่แปลกออกไป อันได้แก่ สกฺลม้ากะเลียว สกฺลม้าผ่าน สกฺลม้าแซม และสกฺลม้าขาว (ม้าฟ้าย) ดังนี้

สกฺลม้ากะเลียว คือม้าที่มีสีเขียวหม่น มีสันหลังดำเป็นทางตลอดหาง

สกฺลม้าผ่านหรือม้าดำ คือม้าที่มีสีขาวผ่าน เช่น พันดำ มีสีขาวผ่านเป็นทาง หรือแต้มเป็นดวง เรียกว่า ผ่านดำ หรือดำดำ ถ้าหากพันตัวแดงมีสีขาวผ่านหรือแต้ม เรียกว่า ผ่านแดง หรือดำแดง เป็นต้น

สกฺลม้าแซม คือม้าที่มีสีอื่นแซม เช่น พันขาวแล้วมีขนสีดำแซม เป็นต้น

สกฺลม้าขาว โดยเฉพาะม้าฟ้าย (ฝ้าย) ก็คือม้าที่มีสีเทา

(กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2504 : 41-42)

ส่วน วิพฺฐ โสภวสฺส ได้แสดงพรรณณะเกี่ยวกับสกฺลม้าสีต่าง ๆ เพิ่มเติมว่า การบรรยายม้าครบ "เจ็ดหมู่เจ็ดพงค์" ในลิลิตตะเลงพ่ายที่กล่าวมานั้น หมายถึง ม้าซึ่งเลือกคัดเอาแต่ที่ดี ๆ มีลักษณะถูกต้องตามตำรา มีสีแดง ดำ เขียว กะเลียว ผ่านแซม ขาว และฟ้าย และได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ม้ากะเลียวนั้นคือม้าที่มีสีลานทั้งตัว ถ้ามีสีดำจากผมนกเอียงถึงโคนหางเรียกว่า "กะเลียวสันหลังเหล็ก"

จัดว่าเป็นม้าผู้มีฝีเท้าเร็ว ในเรื่องสังข์ทอง เมื่อพระสังข์เสด็จออกตีคลีกับพระอินทร์ ก็ทรงเลือกพาชีสีกะเลียวเหมือนกัน

เมื่อนั้น	พระสังข์เลือกม้าไม่น่าชู้
จึงทูลท้าวพ่อตาไปทันที	ม้าที่นั่งทั้งนี้ไม่ชอบใจ
ข้าเห็นพา <u>ชีสีกะเลียว</u>	มาเที่ยวกินถั่วริมรั้วไร
ท่วงทีซี้บจะว่องไว	ขอพระองค์จงให้ไปจับมา
	(<u>สังข์ทอง</u> : 188)

ส่วนม้าผ่านแชนั้นจะแยกเป็นม้าผ่าน ม้าแชนก็ได้ เพราะ "ม้าผ่าน" นั้นหมายถึงม้าที่มีลายขาวขวางพาดตัว ส่วน "ม้าแชน" คือม้าที่ไม่ใช่สีตลอดแต่มีขนสีอื่นแซม ทั้งม้าผ่านและม้าแชนจึงเป็นม้าจำพวกใกล้เคียงกัน ส่วนม้าพายคือม้าที่มีสีเท่านั้นเอง (วิพุธ โสภวงศ์, 2507 : 13)

จากข้อความดังกล่าวจึงไม่สามารถสรุปได้แน่นอนว่า ม้า "เจ็ดหมู่เจ็ดพงศ์" หรือ 7 สกุลนั้น คือม้าสีใดบ้าง เพราะม้าที่กล่าวถึงนั้นมี 8 สี แต่มีผู้สันนิษฐานเพื่อรวมสีม้าให้ครบ 7 สกุล ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ควรรวมม้าผ่านและม้าแชนเป็น 1 สกุล อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ควรรวมม้าขาวและม้าพายเป็น 1 สกุล

3. ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะม้ามงคลและม้าอัปมงคล

โดยปกติการพิจารณาลักษณะของม้าดีหรือไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับสายพันธุ์ เป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าพ่อแม่มีฝีเท้าดี ลูกที่เกิดมาก็มักจะมีฝีเท้าดีแทบทุกตัว แต่ในวิถีชีวิตของคนไทยนั้นยังมีความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ที่บ่งบอกให้รู้ว่าม้าตัวนั้น เป็นม้ามงคลหรือม้าอัปมงคล ดังนี้

3.1 ลักษณะม้ามงคล

ลักษณะม้ามงคลนั้น โบราณนิยมใช้วิธีการสังเกตรูปร่างลักษณะ สี และขวัญม้า (ขนของม้าที่ขึ้นเวียนเป็นก้นหอย) ตัวนั้น ๆ ไปด้วย

ในตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง ได้กล่าวถึงลักษณะ

ม้ามงคล ว่า

ถ้าม้าตัวใดสีตั้งขมื่นชัน ปะทัดหลังคำดลออกทาง เรียกว่า
 สีนทู่ระราช ประเสริฐกว่าม้าในโลกนี้
 ถ้าม้าใดมีคอเหลืองปะทัดหลังแดง ชื่อสิงหราช คีนัก
 ถ้าม้าตัวใดมีขวัญที่หัวหมอนตก ชื่อรัตน ชีเข้าศึกดี
 ม้าตัวใดมีสีตั้งหอยสังข์ มีสีระชะและคอหลังงามดูวาด
 ไพเราะยาว ส่งเสมอกันทุกแห่ง เมื่อเดินรีบเร็วประคุดตั้งว่า
 จะเหาะไปบนอากาศ ตัวนั้นเกิดมาแต่ม้ากันหัด นักปราชญ์
 ย่อมสรรเสริญว่าดี
 ม้าตัวใดมีสามสี มีสีคำที่ริมสีปากแดง มีท้องอันใหญ่กว้าง
 มีคอขาว คินทั้งสี่สีขาว พันเต็มทั้ง 12 ชี มีขวัญที่ปลายหู
 ทั้ง 2 นั้น ประเสริฐยิ่งนัก ควรกับพระมหากษัตริย์
 ม้าตัวใดมีขวัญยาวไปเป็นรูปพระขรรค์ก็ดี เป็นแถวแม่น้ำ
 ก็ดี มีตั้งแต่ท้องมาถึงขาหลังเบื้องขวานั้น เจ้าของมียศศักดิ์
 ลากสักการมากนัก
 ม้าตัวใดมีหางดำและแสดก็ดี ขาวเป็นลานก็ดี ชื่อลัคณอุดม
 อยู่กับผู้ใดย่อมเจริญด้วยสมบัติมากนัก
 ม้าตัวใดมีขวัญตาอะ เหลวก็ดี ตั้งมณฑลพระจันทร์เป็นรูป
 พระขรรค์ และเป็นตั้งหอยสังข์ เป็นองคชาติผู้ชาย ขวัญ
 ทั้งหมดนี้ย่อมเป็นมงคลอุดมดี

(กรมศิลปากร, 2508 : 37-38)

และมีการกล่าวถึงลักษณะขวัญม้ามงคล ไว้เป็นโคลงสี่สุภาพ

ดังนี้

ปลายหูอัศวราชแม่	มีขวัญ
นามชื่อแสงโสดอัน	เลิศแท้
รัตนาท่งหุพี	ภาเคช
ผลาญศัตรูพ่ายแพ้	หว่างเกล้าเจริญศรี ฯ
เกลี้ยงคอแลรักเกล้า	มังคลา
พมกเอียงจอมปรา	สาทไชรี
กัมพลรัตนัดมา	เพชรรัตน ท้ายแย
ผีเย็บเห่าหลังได้	ชื่อชัชชรัตน์ ฯ
ใต้โกลนนามแทนแท้	โกลี๋ย
ไหลข้างเอวสะคือดี	กล่าวถ้วน
หว่างขาหน้าสองมี	ขวัญศุก ลักขณา
ได้เข้าหิ้งสี่ล้วน	ค่อทองชัยเซวง ฯ
คอกางอินทรแจ้ง	นามโน
ขับชี่ไปศึกไหน	ชนะแท้
ใต้คอชื่อมหาชัย	ชัยเคช
ลามเพิ่มมงคลแล้	แหล่งล้ำสมบูรณ์ ฯ
ปลายหูหักคอกไม้	สองหู
พาดดอกเกลียวคอกู	เพชรพร้อม
คันหูหว่างตาครู	ตี่ยั้ง
รายอกชันมาหย่อม	เพื่อเบื่องบุญสนอง ฯ
ขวัญลักษณะพมกเอียง	เจริญผล
ใต้เข้าค่อกับยล	สี่เห่า
เห่าเดียวก็ตีกล	โดยกล่าว
ปลั่งปลอดอันตรายเร้า	โรคร้างแรมสกันธ ฯ

ปลายทุประพืดแท้	สมญา
หลักสกตันเกศา	เพริศแพรว
รัดเกล้าต่อคออา-	วุธพาด นามแฮ
ผมนกเอียงฉัตรแก้ว	อีกแก้วกัมพล ฯ
รายอกหว่างอกไซรั	ศรีสวัสดิ์
ตั้งสี่คอเข้าอศว	โอ่พรั่ง
ใต้โกลนไหลพิกัต	เจ็ดแห่ง
สู้ศึกฮึกหาญหยิ่ง	เคซพุงเจริณชัย ฯ

(ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง : 115-119)

นอกจากนี้ จิริภัทร อังศุมาลี ยังได้กล่าวถึงสีม้าที่เป็นมงคล
ว่ามีเพียง 4 สี และจะต้องเป็นสีล้วนทั้งตัว (สีล้วนคือ สีเดียวทั้งตัว ไม่มีสีอื่นแซม)
ดังนี้

- 1) สีเขียว ในภาษาม้าที่ใช้เรียกกัน แต่หากมองตามความเป็นจริงของสายตาที่เห็น สีเขียวก็คือ สีดำ จะไม่มีม้าดำสำหรับวงการม้า
- 2) สีแดง คือสีน้ำตาลไหม้ มีแดงคอดำ แข็งดำ และหางดำ
- 3) สีเหลือง คือสีน้ำตาลออกเหลือง หรือน้ำตาลส้ม
- 4) สีแซม คือม้าสีขาวที่มีสีอื่นแซม ลักษณะสีแซมที่ที่จะต้องยึดจากสีขาวเป็นหลัก จะแซมด้วยสีใดก็ได้ แต่ไม่ใช่สีเหลือง

และกล่าวถึงขวัญม้ามงคล 4 ชนิด ดังนี้

- 1) ขวัญธงไชย เป็นขวัญตรงปลายหู ซึ่งหายากมาก ถ้าม้าตัวไหนมีขวัญนี้จะเป็นม้าที่ดีมาก เอาเข้าคอกจะสร้างบารมีให้กับตัวอื่น ๆ ภายในคอกให้ปลอดโปร่งจากโรคภัยไข้เจ็บ จะทำให้ม้าตัวอื่นมีความสุข และส่งผลไปยังเจ้าของม้าอีกด้วย เชื่อว่ามีม้านี้เพียงตัวเดียวเท่านั้นในจำนวนล้านตัวจึงจะมีม้าที่มีขวัญธงไชย นับเป็นขวัญที่หายากมาก

2) กล้วยห้อยราชสาร เป็นกล้วยตรงคอ ฝักตัวโหนดมีช่กล้วยตรงคอ จะเป็นฝักที่มีเกียรตินิยมดี เป็นฝักที่ให้ความเชื่อถือได้สูง จนสามารถนำไปส่งสารได้อย่างวางใจ

3) กล้วยบันไดแก้ว เป็นกล้วยที่อยู่ตรงต้นขาหน้าทั้งสองข้าง หากฝักตัวใดมีช่กล้วยนี้ เชื่อกันว่าเป็นฝักที่มีผีเฝ้าจัดมาก

4) กล้วยน้องสิงห์ เป็นกล้วยที่อยู่ตรงขาหลัง ตรงบริเวณที่มีขนเป็นแผงเล็ก ๆ ออกมา เชื่อกันว่า กล้วยชนิดนี้เป็นกล้วยที่นำโชคให้กับตัวมาเอง และเจ้าของฝักตัวนั้น (จิรภัทร อังศุมาลี, 2531 : 56-57)

3.2 ลักษณะกล้วยมงคล

ลักษณะกล้วยมงคลนั้น โบราณก็นิยมใช้วิธีการสังเกตรูปร่างลักษณะ สี และช่กล้วยเป็นหลัก ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยอื่น ๆ นั้น ก็จะใช้เป็นส่วนประกอบการพิจารณาบ้าง ดังนี้

ในตำราว่าของเก่าและตำราว่าคำโคลง ได้กล่าวถึงลักษณะกล้วยมงคลว่า

ฝักตัวใดมีช่กล้วยหัวตัว ฝักนั้นเป็นมหานุโทษ

ฝักตัวใดมีช่กล้วยที่รูขี้และหางพัดตามหัวอกหัวใจ ข้างในมีที่

กว้างข้างหลังช่กล้วยนี้ยอมให้โทษฉิบหาย

ฝักตัวใดมีช่กล้วยที่พมท้องไม่ดี

ฝักตัวใดมีหน้ายาว ท้องยาว ท้องไพร มักไม่ดี

ฝักตัวใดตาเล็ก ตากลม รูจมูกตีบ ฝ่าตีนไพร คางแคบ

ตาสอกโปน กลีบเล็กเป็นแลศด้วยกลีบฝ่าตีนแตกเต็มเอียง

ตีนเดินไม่เสมอ หลังคดหลังค่อม สูงใหญ่ คางสั้น นอน

คราง นอนกลางวัน ไม่ดี

ฝักตัวใดมีช่กล้วยที่แก้มก็ดี ลูกคางก็ดี หว่างคืบยกกันก็ดี ต้นหู

ทั้งสองข้างก็ดี ริมฝีปากเบ่งบนก็ดี มีช่กล้วยต้นทั้ง 2 ก็ดี

มีขวัญแห่งออกตลอดทุกคืนก็ตี มีาทั้งหลายตั้งพรรณนามานี้
ใครเลี้ยงเสมอเลี้ยงงูเห่าไว้ ย่อมมีภัยต่าง ๆ แล

(กรมศิลปากร, 2508 : 38-39)

จิรภัทร อังศุมาลี ไต่กล่าวถึงสี่และขวัญม้าที่เป็นอัมบงคล
ว่า สี่ม้าที่เชื่อต่อกันมากในทางไมตรี และไม่มีการซื้อขายกันเด็ดขาด แม้จะเป็นการ
มอบให้ฟรี ๆ ก็จะไม่มีการ "ม้าสี่แซมเลือด" ซึ่งเป็นม้าสี่อะไรก็ได้ ที่มีแต่สี่เป็นสี่
เหลืองบนตัวของม้าตัวนั้น ม้าสี่แบบนี้จะต่อกันมาก อาจเพราะเชื่อกันว่า ม้ามันเป็น
เลือด หากใครมีไว้จะเป็นอัมบงคล เข้าไปอยู่ที่ไหนจะเต็มไปด้วยความรุนแรง เสีย
เลือดเสียเนื้อ

ส่วนขวัญม้าอัมบงคลหรือขวัญเสียนั้น แบ่งออกได้ 4 ชนิด คือ

- 1) ขวัญอีแรงกระพือปีก เป็นขวัญที่อยู่ตรงหัวไหล่ของม้า
ทั้งสองข้าง ขวัญนี้ในความเชื่อแล้วจะตรงกันข้ามกับขวัญธงไชย ม้ามีขวัญนี้จะนำโชค
ร้ายทุกอย่างมาให้เจ้าของม้าและม้าตัวอื่น ๆ ต้องเจ็บป่วยตายไป กระทั่งการเกิด
เรื่องไม่ได้อยู่ตลอดเวลา
- 2) ขวัญจำตรวน เป็นขวัญที่อยู่ตรงข้อเท้า หากม้าที่มีขวัญ
นี้อยู่ที่ไหน จะทำให้เจ้าของคอกไปกระทั่งถึงทุกคนที่เกี่ยวกับคอกนั้น จะต้องพบกับ
เรื่องขึ้นโรงขึ้นศาล และอาจติดคุกติดตะรางได้
- 3) ขวัญหลายขลุ่ย เป็นขวัญที่อยู่ตรงท้องของม้า ขวัญนี้
บางคนก็ถือ แต่ในปัจจุบันไม่ค่อยจะเชื่อต่อกันมากนัก เป็นขวัญที่เชื่อกันว่า ทำให้ม้า
ตัวนั้นมีปัญหาเรื่องท้องตลอดเวลา
- 4) ขวัญเล็กขึ้น เป็นขวัญที่อยู่ตรงกันม้า หากคอกใดมีม้า
ตัวนี้อยู่ เชื่อว่าจะเกิดเรื่องในทำนองชู้สาวขึ้น (จิรภัทร อังศุมาลี, 2531 : 56-57)

นอกจากนี้ในตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง ยังได้
กล่าวถึงลักษณะม้าโรคม้าร้ายหรือม้าอัมบงคล ไว้เป็นโคลงสี่สุภาพ ดังนี้

มีาโหดขวัญโทษร้าย	แรงเข็ญ
จงพิเคราะห์ให้โดยเห็น	ตั้งขึ้น
มีาใดซึ่งเกิดเป็น	ทรโทษ ขวัญนา
โดยนิยมยินดี	กล่าวร้ายแรงผลาญ ฯ
กายเล็กและชันแท้	อัปรีย
สูงบสมอินทรีย์	ยัคยั้ง
ท้ายสูงกว่าไหล่มี	ปานหุด ไผนา
ในที่ขาหนีบตั้ง	สี่เท้าคำแดง ฯ
ตั้งในทรวงมุทไชรั	สันฐาน
คอชอกหางบันศาล	ตั้งขึ้น
หน้าหูชันขวัญปาน	ตีนจเข็บ เวียนนา
นามชื่อนิลโทษอัน	ปล่อยเปลื้องอันตราย ฯ
กายใหญ่ยาวชันเท้า	อีกหนัด ช้อนนา
เวียดกระดูกหางขน	คูตไชรั
ทวมตั้งลากล	กากเพศ
น่องหูกั้งสี่ไชรั	แสกหน้าสองขวัญ ฯ
รูปเฉกลาเล็กท้าย	สูงโสศ
ไหล่ต่ำอกแคบโทษ	ส่อร้าย
ท่อนหน้าเล็กกลางโขด	ตะโพนป่อง เปรียบแฮ
ขนก็เวียนเวียดคล้าย	แกะไชรัพั้งซัง ฯ
หน้าหักคางใหญ่ขึ้น	อัปรา
จมูกเหมือนกุ่มภา	เทียบแท้
เทียบโรพิษเพิ่มไภยว	โดยกล่าว
นามมหาโทษแล้ว	อย่าเลี้ยงรักษา ฯ

รูปคือกระต่ายเตี้ย	สัตว์ฐาน
ท้ายใหญ่ท่อนหน้าพาน	เล็กไซรี
ลำตัวใหญ่สามัญ	เชิงต่ำ ทมนา
หมอลอดท้องฤาไ้	ตั้งขึ้นเพรงเห็น ฯ
โศคไซรี เป็นชาติมี	อัปรีย์
กินบปรกคิ	ชั่วแท้
ถึงยามเมื่อราตรี	โทษสื่อ ทมนา
นอนมักกรนกรางแล้	ย่อมร้ายสันเสีย ฯ
ปากขาวลายน่องน	ทุพพลว
ตาเหลือกพองคอดว	กระต่ายไซรี
เสียงคุดหนึ่งฟานลว	นกแสก แร้งแฮ
มักกัดตัวเข้าให้	โทษเห็นนิจกาล ฯ
นอนมักเอาข้างซ้าย	ลงปล้น ก้อนนา
ร้องอยู่ในคอมัน	หวอดเข้า
หางชันแลหูชัน	ปากจรด ดินแฮ
หมายว่าเห็นคนเข้า	ออกเบื่องปากตน ฯ
ร้องแครงเพราะเพื่อด้วย	ตกใจ
ผิวซีน้ำจัญไร	แต่เตอ
เหียรโทษอัปลักษณ์ภัย	พูนเพิ่ม
ยิ่งกว่าเอาฝอยเชอ	จ่อพุ่งไฟผลาญ ฯ
หนึ่งโศคอศวรูปคล้าย	คือฟาน
หูใหญ่ชันเบรียบาน	พยัคฆ์ร้าย
ท้ายสูงไหลต่ำพาน	หลังขค
ปากตั้งปากหนูคล้าย	หลากล้าคอดตรง ฯ

ท้ายแหลมคือกันข้าง	โดยหมาย
เท้าสี่โย้ไปกลาย	ฝ่ายหน้า
ผมยาวจรตจมูกปลาย	หางเย็น ยาวแฮ
วงน่องตรงชาติซ้า	ส่อซ้าคาพอง ฯ

(คำราม้าของเก่าและคำราม้าคำโคลง : 157-171)

จากข้อความที่กล่าวมาย่อมแสดงให้เห็นว่า การเลือกม้าให้ได้
 ม้าที่ดีแต่ละตัวนั้น นอกจากจะต้องคำนึงถึงสายเลือดหรือชาติพันธุ์เป็นหลักสำคัญแล้ว
 มนุษย์ยังใช้วิธีการสังเกตรูปร่างลักษณะ สี ขวัญ ท่าทาง เสียงร้อง ฯลฯ ซึ่งจะช่วย
 บ่งบอกถึงลักษณะม้ามงคลหรือม้าอัปมงคลมาประกอบการพิจารณาเลือกม้านั้นอีกด้วย
 ปัจจุบันถึงแม้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะเจริญก้าวหน้าไปมากแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อ
 หลัก ๆ ที่มีมาแต่ครั้งโบราณก็ยังมีหลงเหลืออยู่ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับรูปร่างลักษณะ
 สี ขวัญ เป็นต้น โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับขวัญม้านั้น จิรภัทร อังศุมาลี ได้กล่าว
 เสริมว่า "โดยทั่วไปแล้ว ม้าแต่ละตัวจะมีขวัญอยู่บนตัวอย่างน้อยก็ 9-10 ขวัญ ฉะนั้น
 หากจะเอาม้าสักตัวหนึ่งเข้าคอก จะต้องมิใช่ผู้ชำนาญเกี่ยวกับเรื่องแบบนี้ ฝ้าหูขวัญ
 เหล่านั้นอย่างพิถีพิถันเอาการทีเดียว ยิ่งบางตัวมีขวัญมงคลและขวัญอัปมงคลอยู่ใน
 ตัวเดียวกันพร้อมกัน ยิ่งต้องอาศัยความรู้มาวิเคราะห์กันอย่างยุ่งยากทีเดียว"
 (จิรภัทร อังศุมาลี, 2531 : 57)

4. ความเชื่อเกี่ยวกับม้าแก้ว

คำว่า "แก้ว" โดยทั่วไปเรามักจะใช้เรียกสิ่งของที่มีค่า เช่น เพชรนิลจินดาต่าง ๆ นอกจากนี้เรายังใช้เรียกสิ่งที่ทำให้เกิดความยินดีหรือสำเร็จ ความปรารถนาของผู้ใด เป็นคำรวมเรียกของคำว่า "แก้ว" เช่น ถ้าพ่อแม่ดี ก็เรียกว่า พ่อแก้วแม่แก้ว ลูกดี ก็เรียกว่า ลูกแก้ว ซ้างมีาคดี ก็เรียกว่า ซ้างแก้ว ม้าแก้ว โดยเฉพาะ "ม้าแก้ว" นั้น จัดเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมอย่างหนึ่งของคนไทยที่เชื่อว่า "ม้าแก้ว" นั้นเป็น "แก้ว" หรือ "รัตนะ" ประการหนึ่งของจักรพรรดิ ซึ่งปรากฏหลักฐานดังนี้

วิฑู โสภวงศ์ กล่าวว่า ในหนังสือ เทวมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง นั้น ได้กล่าวถึงผู้มีบุญยิ่งในมนุษย์ภูมิคือ พญาจักรพรรดิราชอันเป็นผู้ทรงคุณธรรมอย่างยิ่ง ทรงสมათานศีล 5 ทุกวัน และสมათานศีล 8 ทุกวันอุโบสถ มิได้ขาด พญาจักรพรรดิราชเป็นผู้มีบุญหนัก จะต้องมีแก้ว 7 ประการเกิดสำหรับบุญ ได้แก่ จักรแก้ว ซ้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วดวง นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และลูกแก้ว คำว่า "แก้ว" ในที่นี้ใช้ในความหมายตรงกับคำ "รัตน" ในภาษาบาลี คำ "รัตน" นอกจากจะหมายถึงหินมีค่าสูง เช่น เพชร ทับทิม มรกต ฯลฯ แล้ว ในทางนามธรรมก็หมายถึง สิ่งที่ควรรักควรถนอม ควรบูชาเสมอด้วยสิ่งอันมีค่า หรือทรัพย์อันประเสริฐ

ตามเรื่อง เทวมิกถา เล่าว่า ม้าแก้วนี้จะมาสู่บุญของพญาจักรพรรดิราช ในทันทีที่ทรงคำนึงถึง ดังความว่า "ครั้นว่าพระองค์ อดคำนึงถึงดังนั้นได้ บัดใจจึง ม้าแก้วตัวประเสริฐ ตัวดี ตัวเร็ว อันชื่อว่าม้าพลาหกอัศวราช ตัวดีก็ว่าม้าทุกตัว อันเกิดในตระกูลสินธพชาติ" เมื่อกล่าวถึงลักษณะม้าแก้ว ก็พรรณนาไว้ละเอียดลออ มีการเปรียบเทียบให้เห็นภาพได้ชัดเจน ทั้งยังแสดงออกด้วยภาษาอันไพเราะเหมาะสม ทั้งเสียงและความหมายอีกด้วย ว่าม้านั้น "งามดังสีเมฆและสีหมอกขาว และมี รุ่งเรืองเขียวดังสายฟ้าแลบรอบไว้ และมีกีบเท้าทั้งสี่แลหน้าผากแดงดังน้ำครั่ง คู ตัวนั้นพิลึกก่ามำดังนายช่างหากแสรังบัน คูสันหลังนั้นขาวงามแลเกลี้ยง เรื่องงามดัง เคียน แลคูขนหัวนั้นดำเลื่องงามดังคำกา เรื่องดังแก้วอินทนิล แลคูเสฐคำอ่อนขึ้นบาน ดังหญ้าปล้อง แลท่านแสรังเอามาเรียงไว้คูงามหนักหนา" ม้าแก้วนี้ได้รับการตกแต่ง

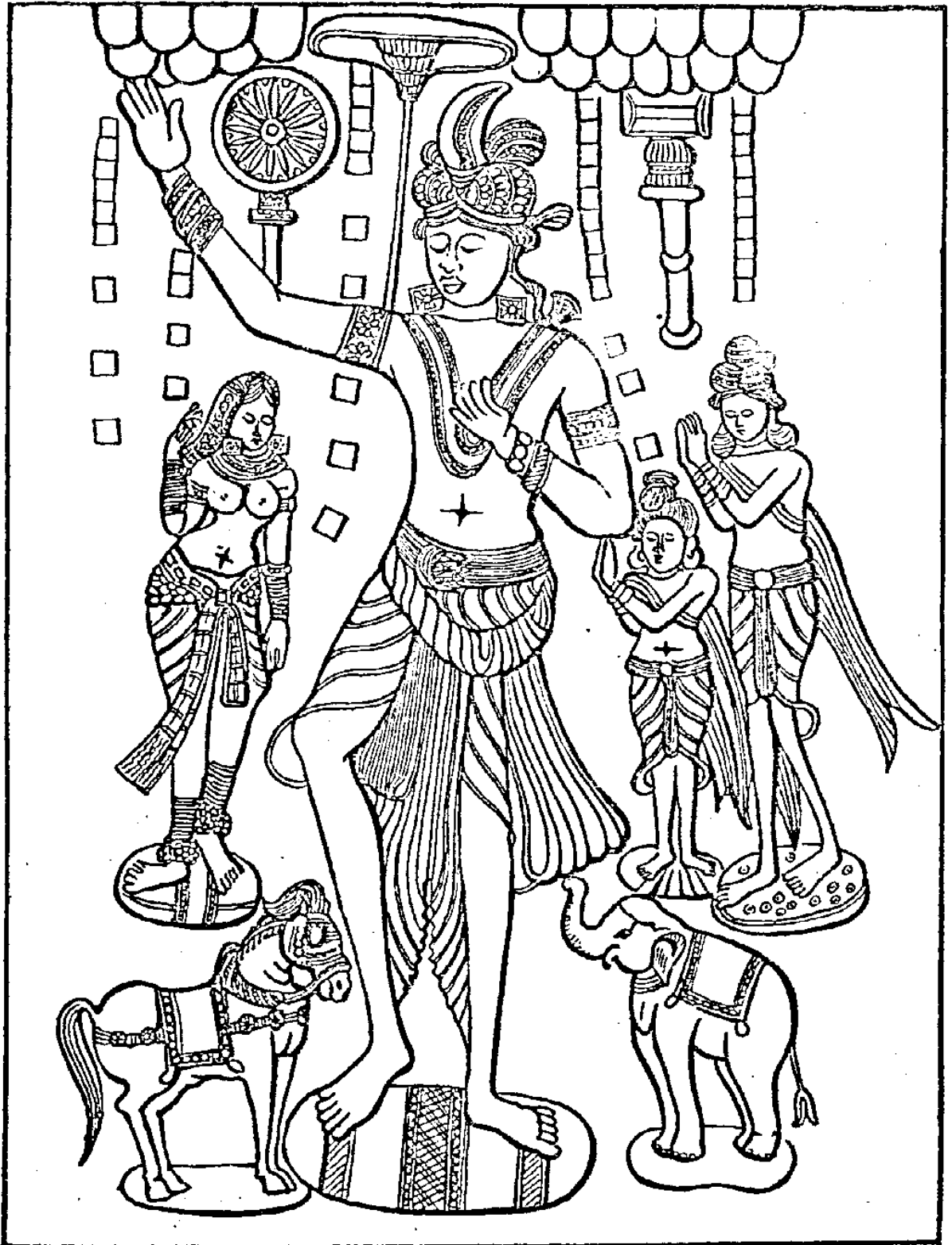
อย่างงดงามด้วยของมีค่า สมกับเป็นคู่บารมีแห่งจักรพรรดิ ว่า "เครื่องในตัวม้านี้
 เทียบยอมแค่ลิ้นทองแลแก้ว 7 ประการ คูเรื่องงามยิ่งกว่าเดือนเมื่อเพ็งบูรณัน
 แล" ม้าแก้วนี้มีได้เดินหรือวิ่งเยื้องม้าทั่วไป แต่มีกำลังมาก สามารถเหาะได้
 รวดเร็วนัก เมื่อพญาจักรพรรดิราชเสด็จเสียบก่าแห่งจักรวาลก็ทรงม้าแก้ว เสด็จ
 ไปแต่เช้าก่อนเวลาเสวยอาหาร แล้วเสด็จกลับพระนครไม่ทันสาย" (วิพุธ โสภวงส์,
 2507 : 14)

ในจักรกัสดิสูตร คัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวรรค กล่าวถึงจักรพรรดิรัตะ
 ไร่ดังนี้

ธัญญู ภิกขเว จกกวตฺติสฺส ปาตุภาวา สตฺตุนฺนิ
 รตนานํ ปาตุภาโว โหติ ฯ กตเมสํ สตฺตุนฺนิ ฯ จกฺกรตฺนสฺส
 ปาตุภาโว โหติ หตฺถิรตฺนสฺส ปาตุภาโว โหติ อสฺสรตฺนสฺส
 ปาตุภาโว โหติ มณิรตฺนสฺส ปาตุภาโว โหติ อิตฺถิรตฺนสฺส
 ปาตุภาโว โหติ คหปฺติรตฺนสฺส ปาตุภาโว โหติ ปริณายก-
 รตฺนสฺส ปาตุภาโว โหติ ฯ ธัญญู ภิกขเว จกกวตฺติสฺส
 ปาตุภาโว อีเมสํ สตฺตุนฺนิ รตนานํ ปาตุภาโว โหติ ฯ
 (สยามภฏฐสฺส เทปฺภิกํ สุตฺตุนฺนปิฎเก สันยุตฺตนิกาเยสฺส
 มหาวรรคฺโค, 2502 : 138-139)

คำแปล

คุณภิกษุทั้งหลาย เพราะพระเจ้าจักรพรรดิปรากฏ รัตะ
 7 อย่างจึงปรากฏ รัต 7 อย่างเป็นใจน คือ จักรแก้ว 1
 ช้างแก้ว 1 ม้าแก้ว 1 แก้วมณี 1 นางแก้ว 1 คฤหบดีแก้ว 1
 ปริณายกแก้ว 1 คุณภิกษุทั้งหลาย เพราะพระเจ้าจักรพรรดิ
 ปรากฏ รัตะ 7 อย่างเหล่านี้จึงปรากฏ ฯ
 (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 19 พระสุตตันตปิฎก
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย มหาวรรค, 2515 : 140)

ภาพที่ 4 ภาพเขียนลายเส้น รูปพระจักรพรรดิกับจักรพรรดิวิตมะ

ศิลปินอินเดียแบบอมราวตี จากวิทยานิพนธ์เรื่อง จักรพรรดิราชาในคติอินเดีย
ของ ทักษิณี สินสกุล, หน้า 15.

ตั้งนี้

ในมหาสุทฺถสฺสนสุตฺร คัมภีร์ที่มณีกาย มหาวรรค กล่าวถึงม้าแก้วไว้

ปุณ จปริ อานนฺท ญญโณ มหาสุทฺถสฺสนสุตฺ อสุสฺรตฺนํ
 ปาตุรโหสิ สหฺพเสโต กากสิโส มฺนุชฺเชโส อิทฺธิมา
 เวทาสฺงฺกโม วลาหโก นาม อสุสฺรราชา ฯ ทิสฺวา ญญโณ
 มหาสุทฺถสฺสนสุตฺ จิตฺตํ ปสฺสีติ ภาทกํ วัต โภ อสุสฺยานํ
 สเจ ทมถิ อฺเปยฺยาติ ฯ อถโช ติ อานนฺท อสุสฺรตฺนํ
 เสยฺยดาปี นาม ภาโท อสุสฺชานํโย ทิสฺรตฺตํ สุปรินฺทุโต
 เอวเมว ทมถิ อฺปกจฺฉิ ฯ ภูตฺพุพฺพิ อานนฺท ราชา
 มหาสุทฺถสฺสนํ ตเมว อสุสฺรตฺนํ วิมฺสมาโน ปุพฺพทสมฺมยํ
 อภิรฺหิตฺวา สมฺมทฺปรินฺนตํ ปฺรฐวี อนฺยายิตฺวา กุสฺวาตี
 ราชธานี ปจฺจาคนฺตฺวา ปาตุราสฺมกาสิ ฯ ญญโณ อานนฺท
 มหาสุทฺถสฺสนสุตฺ เอวรูปํ อสุสฺรตฺนํ ปาตุรโหสิ ฯ
 (มหาสุทฺถสฺสนสุตฺร คัมภีร์ที่มณีกาย มหาวรรค : 201-202)

คำแปล

ดูกรอานนท์ อีกประการหนึ่ง ม้าแก้วได้ปรากฏแก่พระเจ้า-
 มหาสุทฺถสฺสนะ เป็นม้าขาวล้วน ศีรษะดำ มีผมเป็นพวง
 หนึบปล้อง มีฤทธิ์ ไปในอากาศได้ชื่อวลาหกัศวราช
 ท้าวเธอทอดพระเนตรแล้วทรงพอพระทัย ตรัสว่า ท่าน-
 ผู้เจริญ ยานคือม้าอันเจริญ ถ้าได้ฝึกหัด ลำดับนั้น ม้าแก้วนั้น
 ก็เข้าถึงการฝึกหัดเหมือนอย่างม้าอาชานันยัตถ์เจริญ ที่ได้รับ
 การฝึกหัดเรียบร้อยดีแล้ว ตลอดเวลานาน ฉะนั้น ดูกรอานนท์
 เรื่องเคยมีมาแล้ว พระเจ้ามหาสุทฺถสฺสนะเมื่อจะทรงทดลอง
 ม้าแก้วตัวนั้นแหละ ได้เสด็จขึ้นทรงในเวลาเช้า เสด็จ
 เลียบไปตลอดปฐพี อันมีสมุทรเป็นขอบเขต แล้วเสด็จกลับมา

กุสาวตรีราชธานี แล้วเสวยพระกระยาหารเช้า ทูกรอาณัติ
 มาแก้วเห็นปานนี้ได้ปรากฏแก่พระเจ้ามหาสุทนต์สนะ ฯ

ในมหาสุทนต์สนสุวรรณนา คัมภีร์สมังควลาลินี อรรถกถาที่ฉนิภาย
 ให้อธิบายมาแก้วละเอียดยศทหารออกไปอีก ดังนี้

เอวี่ ปาตุมุทธตฤตริคนสุส ปน จกกวตุติโน อมจจา
 ปกติมงุคอสสุฐฐานิ สุจิสมตลั กาวเรตุวา อลงกริตวา
 จ ปริมนยเนว ฤษุญเฑ ศสุส อากมนจินตุนตุถิ อุตสุสาหิ
 ชเนนุติ ฯ โส ปริมนเยเนว กตทานมานนสกุภาโร
 สมานินนสีลวตุโต ปาสาทตเล สุชนิสินโน ปุณฺณสมุปฺตติ
 สมณฺสุสรติ ฯ อกสุส ปุณฺณภาวโจทิตโต สินฺธวกุลโต
 วิชฺชุลดาวินทุสสรทกาลเสตวลาทกราสิสสุสิริโก รตุคปาโท
 รตุคตุญโท จนฺทปฺปภาปุณฺณชสทิสสุหุสนินิหุสนนสีลาตสรโร กาก-
 คีวา วิย อินฺทนีลเมนิ วิย จ กภาพเมเนน สีเสน
 สมณฺนาคคตฺตา กภาพสีโส สฺฐฐ กปฺเปตุวา รูปเทหิ วิย
 มุชฺชทิสเทหิ เสเตหิ สณฺหวณฺณอุชฺชคคิเตหิ เกเสหิ
 สมณฺนาคคตฺตา มุชฺชเกโส เวทาสงุคโม วทาลิโก นาม
 อสุสราชา อากนฺตุวา ตสมฺมึ ฐานเน ปตฺติฐหิ ฯ มหา-
 สุตฺตสนฺตฺส เวทิตพฺหิ ฯ เอวรูปิ อสุสรตฺนํ สมนุชฺชาย ภควา
 ปุน จปรนฺติ อาทิมาท ฯ

(มหาสุทนต์สนสุวรรณนา คัมภีร์สมังควลาลินี อรรถกถาที่ฉนิภาย :
 300)

คำแปล

ก็เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้มีช่างแก้วเกิดขึ้นแล้ว
 อย่างนี้ เหล่าอำมาตย์ให้บุคคลทำโรมม้ามงคลตามปรกติ
 มีพื้นสะอาดราบเรียบและตกแต่งแล้ว กระทำความอุทิศหา

เพื่อการคิดถึงการมาของม้าแก้วนั้น แต่พระเจ้าจักรพรรดิ
 โดยนัยก่อนนั้นเอง พระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงกระทำทาน
 การบูชา และเครื่องสักการะ ทรงสมทานศีลวัตรแล้วโดยนัย
 ก่อน ประทับนั่งอย่าง เป็นสุขบนพื้นปราสาท ทรงระลึกถึง
 บุญสมบัติ ลำดับนั้นพญาม้าชื่อว่า วลาหก มีความงามเสมือน
 กลุ่มเมฆขาวในสารทกาลที่มีสายฟ้าเปลบปลาม มีเท้าแดง
 ปากแดง มีรูปร่างสันสะอาดเป็นเงา เช่นเดียวกับกลุ่มรัศมี
 ดวงจันทร์ มีสีระชะคำ ประกอบด้วยสีระชะมีสีคำ เสมือนคอกา
 และเสมือนแก้วอินทนิล มีผมประคองไว้ให้ดูปล้อง เพราะประกอบ
 ด้วยผมขาวละเอียดเป็นวงกลมตั้งขึ้นตรง เสมือนไว้ให้ดูปล้อง
 เป็นประหนึ่งว่าบุคคลได้กำหนด เรียงไว้ฉะนั้น ไปในอากาศได้
 เป็นผู้อันพระบุญญาภาของพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์นั้น
 เรียกมาแล้วจากตระกูลม้าสินธพ ยืนอยู่ ณ โรงม้านั้น ก็พญาม้า
 นั้นมาเพื่อพระเจ้ามหาสุทิสสนะเหมือนกับช้างแก้ว เรื่องที่เหลือ
 ทั้งหมดพึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ในช้างแก้วนั้นแหละ
 พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาม้าแก้วที่มีลักษณะอย่างนี้ จึงตรัสว่า
 "บุณ จปร" เป็นต้น

นอกจากนี้ พระสังฆธรรมโฆษะเถระ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ โลกบัญญัติ
 ติรัจฉานกัณฑ์ที่ 16 ว่า มีการจำแนกชนิดของสัตว์เดรัจฉานในมนุษย์โลกและเทวโลก
 ออกเป็น 4 ชนิด คือ พวกไม่มีเท้า 1 พวก 4 เท้า 1 พวกเท้ามาก 1 พวกนก
 มีปีก 1 และกล่าวถึงม้าแก้วว่า ที่ภูเขาแก้วมณีแห่งภูเขาศิวรภู มีฝูงพญาม้าชื่อทิวลาหก
 มีกายสีขาवलอด มีขนหัวหางยาวสลวย สีระชะคำเหมือนสีระชะกา สมบูรณ์ด้วยอัสวลักษณะ
 ทุกประการ เป็นม้าแก้วอันเป็นทิพย์มาจากทิศเหนือ ไปหยุดยืนอยู่ที่โรงม้ามงคลใน
 วังหลวง พวกอำมาตย์ได้นำความกราบบังคมทูลพระเจ้ามหาสุทิสจักรพรรดิราช
 ให้ทรงทราบ พระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรแล้วตรัสว่า "ถ้าท่านฝึกเรียบร้อยแล้ว
 ก็จะเป็นม้าทรงอย่างดีแน่แท้" จากนั้นพระเจ้ามหาสุทิสจักรพรรดิราชมีพระประสงค์

จะทดลองม้าแก้ว พระองค์จึงเสด็จขึ้นสู่หลังของม้าแก้ว ทรงควงไปประทับฉันทูเขา พระสุเมรุในตอนเช้า เวียนรอบเขาพระสุเมรุ แล้วเสด็จกลับราชธานีสาวตีทันเวลา เสวยพระกระยาหารเช้าได้อีก (พระสังฆธรรมโฆษเณระ, 2528 : 90-101)

กล่าวโดยสรุปแล้ว จากข้อความที่ยกมาจะพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับม้าแก้วนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกัน จะมีแตกต่างกันบ้างก็เพียงรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น ซึ่งม้าแก้วนี้ ถ้าตีความโดยนัยแล้ว น่าจะหมายถึง ม้าดี มีคุณภาพ คล่องแคล่ว ว่องไว สามารถเทียมรถออกศึก หรือวิ่งไปในที่ต่าง ๆ ตามความประสงค์ให้สำเร็จ ได้รวดเร็วตั้งใจในเป้าหมายของผู้ขับขี่นั่นเอง

5. ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้ากับม้า

เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ มักจะทรงสัตว์ต่าง ๆ เป็นพาหนะ และมีหลายองค์ที่ทรงม้าเป็นพาหนะ คือ

5.1 พระอินทร์ เป็นเทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และชั้นจาตุมหาราช ทรงรถเทียมด้วยม้าสีแดง ชื่อวิมาน หรือเวชยันต์ ซึ่งมีสารถีคือพระมาตุลี ส่วนม้าสำหรับทรงมีสีขาว ชื่อ อัจฉริพร เป็นม้าแก้วซึ่งเกิดจากม้าสินธพสำหรับใช้เทียมรถศึกออกสงครามรบกับอสูรอีกจำนวนมากมาย ในไตรภูมิพระร่วงว่ามีถึง 2,000 ตัว เทียมไพชยนต์รถข้างละ 1,000 ตัว ส่วนในธรรมทวามี 1,000 ตัว

5.2 ท้าวกุเวรหรือเวสสวัณ เป็นผู้รักษาโลก (โลกบาล) ทางทิศอุดร และเป็นอธิบดีของพวกอสูรและรากษส ตลอดจนภูตผี มีม้าสีขาวเป็นพาหนะบ้างก็ว่าม้าทรงของพระองค์มีสีทอง ตั้งโคลงในตำราม้าของเก่าและตำราม้า คำโคลง ว่า

สีสุวรรณพรรณเพริศพร้อม	เพราองค์
พาหนะกุเวรทรง	ท่องฟ้า
ละตนย่อมฤทธิรงค์	รณภาพ
เสริจลันพรรณน้าม้า	ทิพย์แท้เจริญศรี

(ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง : 51)

5.3 พระจันทร์ ให้นามพิเศษอีกนามหนึ่งว่า "เสวตวาซี" ซึ่งแปลว่า มีผ้าขาว ตามคำรับบุราณว่า รถของพระจันทร์มีสามล้อ เติมด้วยผ้าที่มีสีขาวราวกับดอกมะลิถึง 10 ตัว เติมเรียงหน้ากระดานซี่กละ 5 ตัว

5.4 พระสุริยาทิตย์หรือพระอาทิตย์ เป็นเทพเจ้าผู้ให้แสงสว่างและความอบอุ่น ทรงรถทรงด้วยม้าสีแดง 7 ตัว บางตำนานก็ว่า ม้าตัวเดียวแต่มี 7 หัว และมีรัศมีรอบตัว สารภีของพระอาทิตย์ชื่อ อรุณ พระอาทิตย์จะทรงรถมาเยี่ยมโลกในเวลาเช้าตรู่ทุกวัน ครั้งหนึ่งนางสัณญาผู้เป็นชายาทรยศมีอันรุ่งโรจน์จากกายของพระอาทิตย์ไม่ได้ ต้องจัดให้นางฉายาไปเป็นชายนางแทนและตนเองหนีไปบวชเป็นคานสีน้อยในป่า และเพื่อไม่ให้พระอาทิตย์ผู้สามีจำได้จึงแปลงตัวเป็น "อัศวินี" (นางม้า) พระอาทิตย์ทราบเข้าก็แปลงตัวเป็นอัศวราช (พระยาม้า) ไปเป็นสามี เกิดบุตรด้วยกันคือ พระอัศวินเทวดาแฝด

5.5 พระอัศวิน เป็นเทวดาแฝด ชื่อเต็ม ๆ ว่า "นาสตัยอัศวิน" หรือ "ทัสรัอัศวิน" มีดวงพักตร์เป็นม้าสีกายแดงเรื่อ ประทับบนรถทองเทียมม้าคู่ บางแห่งว่าเทียมด้วยนก เสด็จมาในพากฟ้าก่อนเวลาอรุณรุ่ง กล่าวกันว่า ทรงไปได้เร็วกว่ากับนกอินทรี พระอัศวินเป็นเทพแห่งแสงสว่างและความรุ่งโรจน์ เป็นเทพเจ้าผู้เข้มแข็ง นำโรคภัยมาสู่มนุษย์ ช่วยคุ้มครองอันตรายและความเจ็บไข้ต่าง ๆ ขจัดความโศกและความทุกข์ทั้งมวล เป็นแพทย์แห่งสวรรค์ ในมหากาธากล่าวว่า พระอัศวินเป็นบิดาของเจ้าชายลาดศพสององค์คือ พระนกุลและพระสัทเทพ พระนกุลทรงได้รับความนับถือว่าเก่งในทางฝึกหัดม้า

5.6 พระพาย เป็นเทวดาเจ้าลม สีกายขาวทรงม้าवलหก ในรามเกียรติ์ พระพายเป็นพ่อของหนุมาน เมื่อเมฆนาทลูกของทศกัณฐ์ยกทัพขึ้นไปรบกับพระอินทร์ พระอินทร์จัดพระพายเป็นนายพลปีกซ้าย ออกรับสงครามแต่แพ้เมฆนาท เมฆนาทจึงได้ชื่อว่า "อินทรีชิต" แปลว่า ผู้ชนะพระอินทร์ แต่นั้นมา ในพระเวทเรียกชื่อพระพายว่า "วาตา" และบอกด้วยว่าเป็นสหายกับพระอินทร์ ชอบทรงรถแก้วเทียมด้วยม้าสีม่วงแดง 1 คู่ บางครั้งก็ทรงรถร่วมกับพระอินทร์ นอกจากนี้พระพายยังได้เป็นโลกบาล ดูแลทิศพายัพ (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้เก็บความจาก

หนังสือวรรณคดีไทยของนายหรีด เรื่องฤทธิ์ และเรื่องเทวกำเนิดของพระยา
สังจาภิรมย์อุคตมราชกัณฑ์, 2504 : 3)

5.7 พระราหู เป็นอสูรหรือเทวดา ที่ให้โทษมีความร้ายแรงพอ ๆ
กับพระเสาร์ ราหุมิใช่ดาวพระเคราะห์ แต่ราหูเป็นจุดคำนวณเพื่อใช้สอบทานกับการ
เกิดของสุริยุปราคาและจันทรุปราคา ปกติราหูโคจรบนเส้นทางศูนย์สูตรฟ้า เช่นเดียวกับ
ดาวพระเคราะห์อื่น ๆ

อย่างไรก็ดี ยังมีผู้ถือว่าราหูคือดวงดาว เป็นเจ้าแห่งลูก-
อุกกาบาต พระองค์คือผู้คุ้มครองอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ตามตำนานว่าราหูคือ
บุตรท้าวเวจจิตติ (ท้าววิประจิตติ) เกิดจากนางสิงหิกา เพราะมีกายใหญ่โตมโหฬาร
ราหูจึงถูกเรียกว่า "ไสยหนิเกยะ"

ในวิษณุปุราณะพรรณนาถึงอสูรราหูว่า มีม้าดำ 8 ตัว ลาก
รถทรงของพระราหูซึ่งมีสีด้าแดงหรือสีหมอก รถเทียมม้านี้เมื่อนำมาประกอบแล้วจะ
ติดกันไม่เคยแยกออก ด้วยเป็นการเตรียมพร้อมตลอดเวลาที่จุด "พารวัน" (จุดโนค
ซึ่งเป็นจุดตัดกันระหว่างจุดคราสอาทิตย์กับจันทร์) นอกจากนี้ราหูยังมีชื่อเรียกอีกว่า
"อัมพรปีศาจ" (ปีศาจแห่งท้องฟ้า) "ภารณัญ" (เกิดจากดาวฤกษ์ภารณี) "ครห"
(ผู้จับ) และ "บันธ" (ผู้ปราศจากหัว) เป็นต้น (พหลหลวง, 2530 : 63)

5.8 พระเกตุ ตามคติฮินดูคือส่วนหางของราหู เรียกว่า "หาง
มังกร" ถูกตัดขาดจากลำตัวราหู โดยธรรมชาติของราหูกับเกตุ จะใช้เป็นจุด
คำนวณสุริยุปราคาและจันทรุปราคา ปกติเกตุจะลอยหลังเป็นนิจ เมื่อลอยไปเป็น
เวลา 18 $\frac{1}{3}$ ปี ถ้าวัดตรงกับจุดโนค (จุดตัดระหว่างเส้นทางเดินดาวเคราะห์กับเส้น
ทางของราหูก็จะเกิดอุปราคาขึ้นตามอนุกรมของอุปราคานั้น ๆ)

พระเกตุมีผิวกายสีทองแดง หรือสีของควันเป็นหมอกมัว มี
ม้าทรง 8 ตัวเช่นเดียวกับราหู มีกายแบบบุคลลาธิษฐานเป็นเทวดาหรืออสูร บางทีก็
ถือว่า เกตุคือดาวหาง ลูกอุกกาบาต และดาวพระเคราะห์ดวงที่ 9 ของสุริยระบบ
และกล่าวกันว่า เกตุ เป็นบุตรของสิงหิกา กับท้าวเวจจิตติ พระเกตุถูกเรียกว่า